

Teftâzânî İle Seyyid Şerif Cürçânî'nin 'izzî Şerhlerinin Mukayesesi

Meryem DOĞRU | orcid.org/0000-0003-4314-7064 | mdogru@bingol.edu.tr

Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, Bingöl, Türkiye

<https://ror.org/03hx84x94>

Ali TÜLÜ | orcid.org/0000-0002-3245-2744 | ali.tulu@marmara.edu.tr

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/02kswqa67>

Öz

İslâmî fetihlerle genişleyen coğrafya sayesinde Araplar, Arap olmayan toplumlarla bir arada bulunma imkânı yakalamıştır. Bu birliktelik Arapların, daha önce kendi sınırları içerisinde yaşadıkları dönemde, dillerinde hataların görülmediği bir safhadan, dillerinde birtakım bozulmaların ve hataların ortaya çıktığı bir döneme geçiş yapmalarına sebep olmuştur. Bu durum, Arap dilinin ilahi vahyin dili olması sebebiyle büyük önem taşıdığına inanan Müslüman âlimlerin dikkatini çekmiştir. İslam âlimleri, ilahi vahiy dilinin korunması gerektiği düşüncesiyle Arapçaya ayrı bir özen göstermiş ve bu dilin safiyetini korumak adına çeşitli tedbirler almışlardır. Bu hassasiyet çerçevesinde, Arapçayı özgün yapısıyla muhafaza etmek ve dil kurallarını belli bir sistematiğe dökmek amacıyla zamanla sarf, nahiv, iştikak, belâgat gibi dil bilimleri ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu ilimlerin daha iyi anlaşılması için de dönem dönem farklı müellifler tarafından birçok eser kaleme alınmıştır. İlk dönemlerde cümlenin yapısını inceleyen nahiv ilmiyle tek çatı altında toplanan ve nahiv eserleri içerisinde ele alınan sarf ilmi zamanla müstakil bir ilim haline gelmiştir. Bu bağlamda sadece sarf ilmine dair konuların ele alındığı eserler telif edilmiştir. Bu teliflerden biri de İzzüddîn ez-Zencânî tarafından kaleme alınan *Tasrîfu'l-'İzzî* adlı eserdir. Muhtasar bir metin özelliği taşıyan bu eser kısaca 'İzzî adıyla meşhur olmuştur. Büyük yankı uyandıran ve müellifine şöhret kazandıran bu muhtasar 'İzzî metni pek çok şerhe konu olmuş ve medreselerde okutulan eserlerin vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır. Sâ'düddîn Teftâzânî ve Seyyid Şerif Cürçânî de muhtasar 'İzzî metnine şerh kaleme alan isimlerdendir. Ele aldığımız bu çalışmanın amacı aralarında geçen ilmi tartışmaları ile meşhur iki âlimin sarf konularını ele alan eserlerini inceleyerek ne gibi farklılıkların olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili, Sarf, 'İzzî, Teftâzânî, Seyyid Şerif Cürcânî, Şerh, Mukayese.

Atıf Bilgisi

Doğru, Meryem. Tülü, Ali. "Teftâzânî ile Seyyid Şerif Cürcânî'nin 'İzzî Şerhlerinin Mukayesesi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2025), 86-123. DOI: 10.69576/ihya.1548779

Geliş Tarihi	12 Eylül 2024
Kabul Tarihi	5 Aralık 2024
Yayın Tarihi	15 Ocak 2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale, Marmara Üniversitesi SBE İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalında yapılan ve 22.01.2024 tarihinde kabul edilen "Şerif Cürcânî ile Teftâzânî'nin Şerhu Tasrîfü'l-İzzî Adlı Eserlerinin Mukayesesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: MD (%60), AT (%40). Veri Toplanması: MD (%60), AT (%40). Veri Analizi: MD (%60), AT (%40). Makalenin Yazımı: MD (%65), AT (%35). Makale Gönderimi ve Revizyonu: MD (%50) AT (%50).
Etik Bildirim	ihyajournal@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Comparison of al-Taftazani and Sayyid Sharif al-Jurjani's Commentaries on *al-'Izzî*

Meryem DOĞRU | orcid.org/0000-0003-4314-7064 | mdogru@bingol.edu.tr

Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve
Belâgatı Anabilim Dalı, Bingöl, Türkiye

<https://ror.org/03hx84x94>

Ali TÜLÜ | orcid.org/0000-0002-3245-2744 | ali.tulu@marmara.edu.tr

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve
Belâgatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/02kswqa67>

Abstract

Through the expansion of territories resulting from Islamic conquests, Arabs gained the opportunity to coexist with non-Arab societies. This interaction led the Arabs to transition from a phase where their language exhibited no errors—when they lived within the confines of their own cultural boundaries—to a period where certain distortions and mistakes began to emerge in their language. This development attracted the attention of Muslim scholars, who believed that the Arabic language held significant importance as the language of divine revelation. Driven by the conviction that the language of divine revelation must be preserved, Islamic scholars devoted special care to Arabic and implemented various measures to maintain its purity. Within this framework of sensitivity, the linguistic sciences of morphology, syntax, etymology, and rhetoric emerged over time to safeguard the Arabic language in its original form and to systematize its rules. To enhance understanding of these disciplines, many works were authored by scholars at various times. Initially, morphology, which examines the structure of words, was grouped under the broader discipline of syntax, which focuses on sentence structure, and was included within works on syntax. Over time, however, Sarf evolved into an independent field of study. In this context, works exclusively dedicated to the subject of Sarf were written. One such work is *Tashrîf al-'Izzî*, authored by 'Izz al-Dîn al-Zanjânî. This concise text, known simply as 'Izzî, gained widespread acclaim and brought significant recognition to its author. The concise text of 'Izzî became the subject of numerous commentaries and secured its place as an essential text in traditional Islamic educational institutions. Scholars such as Sa'd al-Dîn al-Taftâzânî and Sayyid Sharîf al-Jurjânî are among those who wrote commentaries on the concise 'Izzî text. The aim of this study is to examine the works of these two renowned scholars, who are known for their scholarly debates, specifically their contributions to the field of Sarf, and to identify the differences in their approaches to the subject.

Keywords

Arabic Language, Morphology, *al-'Izzī*, al-Taftazānī, Sayyid Sharīf al-Jurjānī, Commentary, Comparison.

Citation

Doğru, Meryem. Tülü, Ali. "Comparison of al-Taftazani and Sayyid Sharif al-Jurjani's Commentaries on al-'Izzī". *İhya International Journal of Islamic Studies* 11/1 (January 2025), 86-123. DOI: 10.69576/ihya.1548779

Date of Submission	12 September 2024
Date of Acceptance	5 December 2024
Date of Publication	15 January 2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This article is derived from the master's thesis titled "A Comparison of Sharif Jurjani and Taftazani's Commentaries on Tashrif al-'Izzī," completed in the Department of Arabic Language and Rhetoric, Basic Islamic Sciences Division, Faculty of Theology, at Marmara University Institute of Social Sciences, and approved on January 22, 2024.
Author Contributions	Conceiving the Study: MD (%60), AT (%40). Veri Toplanması: MD (%60), AT (%40). Veri Analizi: MD (%60), AT (%40). Makalenin Yazımı: MD (%65), AT (%35). Makale Gönderimi ve Revizyonu: MD (%50) AT (%50).
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ihyajournal@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Extended Abstract

Many works have been written on the science of grammar, which examines the word structure in the Arabic language. 'Izz al-Dîn al-Zanjânî, who lived in the seventh century of the Hijra, also wrote a concise text on this subject. This work, which was included in the curriculum of Ottoman madrasahs (and still taught in today's eastern madrasahs), has made its author famous and has been the subject of many commentaries. Sa'd al-Dîn al-Taftâzânî and Sayyid Sharîf al-Jurjânî are two great scholars who lived in the same period. These two names, known for their scientific discussions, commented on the concise text written by al-Zanjânî. This work, which al-Taftâzânî wrote when he was only sixteen years old, has the quality of being al-Taftâzânî's first work. Although al-Jurjânî lived in the same period and even if the concise text was commented on before, he also wrote a commentary himself. With this study, we tried to compare the works of al-Taftâzânî and al-Jurjânî and reveal the differences between them. The first subject we addressed in the comparison was the names of the works and the reasons for their authorship. Accordingly, although al-Taftâzânî did not mention the name of his work himself, he clearly stated the reason that motivated him to author it in the introduction he wrote at the beginning of the commentary. He stated that he wrote this commentary to facilitate the words in the concise text compiled by Fađil Imâm al-Zanjânî and to make additions from information he deemed useful. Al-Taftâzânî's work, whose name he did not disclose, was also referred to in the sources with different names such as Sharḥ al-Zanjânî, Sharḥ Taşrif al-Zanjânî, Sharḥ Taşrif al-'Izzî, Sa'dîniyya, and Sharḥ al-'Izzî. However, al-Jurjânî does not clearly state the exact name of his work or the reason that motivated him to write it. In the sources, he is referred to by different names such as Sharḥ al-'Izzî and Sharḥ Taşrif al-'Izzî. The reason for its authorship is speculation, and it is likely that it was either a taste or an inadequacy. Indeed, although the concise text was annotated by al-Taftâzânî in his time, al-Jurjânî felt the need to write a new annotation. Accordingly, he did not find the work written by al-Taftâzânî sufficient and wanted to eliminate the deficiency he felt. Indeed, in some parts of his work, he made more explanations than al-Taftâzânî, and in some places, he included different interpretations. According to another possible reason, al-Jurjânî thought that the summary text that al-Taftâzânî had written a commentary on was a valuable work worthy of a commentary, and he wanted to be remembered with the commentary of this work. Because al-Jurjânî's statements about al-Taftâzânî, that he was a scholar and his works were unique, are mentioned in the sources. In addition, this was not the first time for al-Jurjânî, and he had previously reworked the works that al-Taftâzânî had written before him. Both of their works consist of nine sections, parallel to the author of the summary text. However, al-Taftâzânî added an introduction at the beginning. He used the mamzûj commentary form while commenting on his work. When writing his work, he first gives a word or group of words from the 'Izzî text that he had commented on. Then, he blends his own commentary text with the summary text by giving the expressions and explanations he wants to add between the words. On the other hand, al-Jurjânî presented his work with a different type of commentary than al-Taftâzânî. In al-Jurjânî's work, the text commented on is marked with the word "قال" or "قَوْلُهُ" at the beginning of the text, while the word "أقول" indicates the start of his commentary. The commentary method they follow involves

word and subject analysis. When starting their explanations, they first touch on the meaning of the word in the author's phrase, depending on the situation, and provide the lexical and terminological meaning of the word. They eliminate questions that may come to the reader's mind by using an educational style. They add some information they find useful and also make references to verses, hadiths, and poems where necessary. They also reference many linguists and works. The method that al-Taftāzānī uses in his work, unlike al-Jurjānī, involves the use of suggestive expressions. While al-Jurjānī occasionally goes into more detailed explanations, al-Taftāzānī tries to guide the reader through suggestive expressions without providing lengthy explanations. Another notable issue in their commentaries is the criticism directed at the author of the summary text when they deem it necessary. Based on our analysis, it can be said that al-Taftāzānī makes more *istishhād* (citations) and references to different linguists and works compared to al-Jurjānī. Accordingly, al-Taftāzānī cited forty-seven verses, four hadiths, and forty-seven poems. He also referred to twenty-eight prominent linguists, such as Khalīl ibn Aḥmad (d. 175/791), Sibawayh (d. 180/796), al-Akhfash (d. 215/830), and al-Zamakhsharī (d. 538/1144). In some cases, he mentioned the linguists by their names, while in other instances, he used their nicknames or the names of their works. al-Jurjānī, on the other hand, used a total of twenty-five verses, two poems, and one hadith as evidence to support his views. He cited the opinions of five scholars, including Khalīl ibn Aḥmad, Sibawayh, Yūnus, al-Akhfash, and al-Zamakhsharī, whom he referred to by his nickname Jar Allāh. Based on all the information gathered, it can be concluded that the two works actually complement each other. However, reading either one of the works alone is considered sufficient to gain foundational knowledge in the field of Sarf.

Giriş

Arap dilinin gramer esaslarını ele alan ilimlerden biri olan sarf ilmi, kelimenin yapısını incelemektedir. Bu ilim ilk dönemlerde cümlelerin yapısını inceleyen nahiv ilmi ile tek çatı altında toplanmaktaydı ve sarf ilmine dair konular nahiv eserleri içerisinde ele alınmaktaydı.¹ Nitekim mütekaddim dilcilerden ve ilk gramer kitabının müellifi Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* adlı gramer kitabında bu duruma rastlamaktayız.² Aynı durum *el-Kitâb*'tan sonra telif edilen Müberred'in (ö. 286/900) *el-Muktedab*, İbnü's-Serrâc'ın (ö. 316/929) *el-Usûl fi ilmi'n-nahv*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Mufassal*, İbn Malik'in (ö. 672/1274) *el-Elfiyye*, İbn Ufûr el-İşbilî'nin (ö. 669/1270) *el-Mukarrib* adlı eserlerinde de görülmektedir.³ Sarf konularını müstakil olarak ele alan ve günümüze ulaşan ilk eser ise Ebû Osman el-Mâzinî'nin (ö. 249/863) *et-Tasrîf* adlı eseridir. İbn Cinnî (ö. 392/1002) bu eseri *el-Munsif fi şerhi't-tasrîf li'l-Mâzinî* adıyla şerh etmiştir.⁴ Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) *el-Miftâh fi's-sarf*,⁵ İbnü'l-Hâcib'in (ö.646/1249) *eş-Şâfiye*⁶ eserleri ile *el-Emsile*,⁷ *Binâu'l-Efâl*,⁸ ve *el-Maksûd*⁹ adıyla kaleme alınan ve müellifi belli olmayan eserler de alanın başlıca eserleri arasında sayılmaktadır.

Sarf ilmine dair konuların ele alındığı bir diğer eser de şöhretini günümüze kadar ulaştıran 'İzzî adıyla meşhur olmuş *Tasrîfu'l-'İzzî* 'dir. Ebü'l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdülvehhâb ez-Zencânî¹⁰ (ö. 660/1262) tarafından telif edilen ve üzerine pek

¹ Hasan Hindâvî, *Menâhîcu's-sarfiyyîn*, (Beirut: Dâru'l-kalem, 1989), 53; Soner Gündüzöz, "Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (1997), 293.

² Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1988), 4/242.

³ Hulusi Kılıç, "Sarf", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/136-137. bkz. Muhammed b. Yezi'd b. Abdulkber Müberred, *el-Müktedab*, thk. Muahmed Abdülazîm Azîme (Beirut: Âlemü'l-kütüb, ts.); Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî İbnü's-Serrâc, *el-Usûlu fi'n-nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetelî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, ts.); Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Mufassal*, thk. Ali Ebu Mulhim (Beirut: Mektebetü'l-hilâl, 1993); Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tât İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, thk. Süleyman b. Abdülaziz b. Abdullah el-'Uyûnî (Riyad: Mektebetü Dâru'l-Menhec, 2007); Ebü'l-Hasen Alf b. Mü'min b. Muhammed b. Ali İbn Ufûr el-İşbilî, *el-Mukarrib fi'n-nahv*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavvad (Beirut: Daru'l Kütübü'l İlmîyye, 1998).

⁴ Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî el-Mevsîlî el-Bağdâdî *el-Munsif fi şerhi't-tasrîf li'l-Osmân el-Mâzinî* (Dâru İhyâi't-türâsî'l-kadîm, 1954); Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beirut: Dâru İhyâu't-turâsî'l-'Arabî, 1941), 1/412; Hasan Hindâvî, *Menâhîcu's-sarfiyyîn*, 6; Halis Dede- Mehmet Şirin Çıkar, "Ebû Osman el-Mâzinî ve Sarf İlimindeki Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016), 60.

⁵ Abdülkâhir Cürçânî, *el-Miftâh fi's-sarf*, thk. Ali Tevfik el-Hamâd (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1987); Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/412.

⁶ Ebû Amr Cemâlüddîn İbnü'l-Hâcib, *eş-Şâfiye fi ilmi't-tasrîf*, thk. Salih Abdülazîm eş-Şâir (Kahire: Mektebetü'l-Âdab, 2010); Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/1021.

⁷ *el-Emsile (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)*, (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012); Hüseyin Arslan vd., *Emsile Şerhi* (İstanbul: İsar Yayınları, 2023).

⁸ *Binâu'l-efâl (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012); Ali Tülü vd., *Binâ Şerhi* (İstanbul: İsar Yayınları, 2023).

⁹ *el-Maksûd (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012).

¹⁰ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bakınız; Abdurrahman b. Ebu Bekr Celâlüddîn Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-üçüvîyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed İbrahim Ebü'l-Fadl (Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye,

çok şerhin kaleme alındığı bu eser hem Osmanlı hem günümüz medrese eğitim sisteminin vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır.¹¹

Sa'düddîn et-Teftâzânî¹² (ö. 792/1390) ve Seyyid Şerif Cürcânî¹³ (ö. 816/1413) söz konusu muhtasar metni ele alan birer şerh kaleme almıştır. Ele aldığımız bu çalışma ile amacımız bu iki şerhi mukayese etmektir. Bu bağlamda eserler hakkında bilgi verildikten sonra bu şerhlerin telif sebeplerinden ve adlarından bahsedilecektir. Devamında şerhlerin şekli, telif edildikleri şerh türü, şârihlerin üslûbu ve şerh metotlarına değinilecektir. Ayrıca farklı başlıklar altında istişhâd ve şerhlerin kaynakları incelenecektir.

1. 'İzzî / Tasrîfu'l-'İzzî

İzzüddîn ez-Zencânî tarafından yazılan ve ona büyük şöhret kazandıran eseri *Tasrîfu'l-'İzzî*, sarf konularını ihtiva eden muhtasar bir metindir. Kaynaklarda *Tasrîfu'l-'İzzî*¹⁴, *Tasrîfu'z-Zencânî*¹⁵, *Mebâdî fi't-tasrîf*¹⁶, *el-'İzzî fi't-tasrîf*, *el-'İzzî*, *et-Tasrîf* gibi farklı isimlerle anılmaktadır.¹⁷ Günümüzde ise 'İzzî denilince akla gelen eserdir. Bu eserde sarf ilmine dair konular kısa, sade ve anlaşılır bir dilde anlatılmaktadır.

Zencânî'nin bu eseri Osmanlı medreselerinde Arap dili eğitiminde okutulan önemli eserler arasında yer almaktadır.¹⁸ Günümüzde Bitlis'in Norşin ve Siirt'in Tillo Medreseleri başta olmak üzere doğu medreselerinin müfredatında da yer alan bu eser talebenin sarf ilmi

2010), 2/122; Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 2002), 4/179; Kemâlüddîn Ebu'l-Fadl İbn Fuvati, *Mecma'i'l-âdâb fi Mu'cemü'l-elkâb*, thk. Muhammed Kazım (İran: Müessesetü't-Tibâa ve'n-Neşr, 1995), 1/247; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-Müessennâ, 2010), 6/216, İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin esmâu'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin* (Beyrut: Dâru İhyâu'turâsî'l-'Arabî, 1955), 1/638; Ahmet Özel, "İzzeddin Zencânî", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/253-254.

¹¹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139.

¹² Hayatı hakkında detaylı bilgi için bakınız; Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-'Askalânî İbn Hacer, *ed-Duraru'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (Haydarâbâd', Hindistan: Dâiretü'l-maârifil-Osmâniyye, 1976), 6/112-113; Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-uğâviyyîn ve'n-nuhât*, 2/285; Abdulhayy b. Ahmed İbnu'l-İmâd el-'Akkaî el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fi ehbâri men zeheb*, thk. Mahmûd Arnâvût (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1986), 8/547-548; Ebu'l-Hesenât Muhammed b. Abdulhayy Leknevî, *et-Ta'likâtu's-seniyye ale'l-Fevâ'idil-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Mısır: Matba'ati's-Sa'âde, 1324), 136-137; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin esmâu'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin*, 2/429-430; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/619-620; Ziyâuddîn Kâliš, *et-Teftâzânî ve ârâuhu'l-belâgiyye* (Lübnan: Dâru'n-Nevâdir, 2010); Şükrü Özen, "Teftâzânî", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/299-308.

¹³ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bakınız; Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmî li ehlî kârni't-têsi'* (Beyrut: Menşurâtu Dâru Mektebetü'l-Hayât, 2010), 5/328-329; İsamuddîn Ahmed b. Muslihuddîn Taşköprüzâde, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzu'âti'l-ulûm* (Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1985), 192; Muhammed b. 'Alî b. Muhammed b. Abdullah Şevkânî, *el-Bedru't-tâlî bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.), 1/488-490; Sadreddin Gümüş, *Seyyid Şerif Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri* (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1984).

¹⁴ Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, 2/376; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/179.

¹⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/416.

¹⁶ el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1/638.

¹⁷ Şevki Dayf, *Târihu Edebi'l-Arabî* (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1995), 5/298.

¹⁸ Dursun Hazer, "Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 274-293.

tahsilinde *Emsile*, *Binâ*, *Maksûd*, *Merâhu'l-Ervâh* adlarıyla bilinen metinlerle birlikte okutulan temel eserlerden biridir.¹⁹ Bu medreselerde talebenin Arap dilinin kelime yapısına vâkif olması amacıyla kolaydan zora doğru bir yöntem izlenir. Bu amaçla okutulan ilk eser *el-Emsile*'dir. Bu eserde “نصر” fiilinin masdarı üzerinden fiil ve isim çekimleri yer alır. Ardından fiillerin masdarlarıyla beraber sülâsîden sūdâsîye doğru ve dildeki kullanım sırasına göre verildiği *Binâu'l-Ef'âl* eseri okutulur. Otuz beş bâb halinde ele alınan bu eserde her kalıbın müteaddî ve lâzım manalarına da dikkat çekilir. *el-Maksûd* adlı eserde ise önce sahîh fiillerden bahsedilip ardından sahîh olmayan fiiller ve bu fiillerin çekiminde meydana gelen i'lâl kâideleri açıklanır.²⁰ Medreselerde talebeden beklenen sadece bu eserleri okuması ve öğrenmesi değil aynı zamanda ezberlemesidir.²¹

Sarf konularının çoğunu kapsayan 'izzî metni ise fiil ve isim çekimleri ile çekimlerde meydana gelen ibdâl, kalb, hazf, nakil gibi il'âl kaidelerine değinir. Başında müellifin ele aldığı bir mukaddime bulunan bu metin toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde ele alınan konular ise genel hatlarıyla şöyledir;

Mukaddime: Müellif birkaç cümle ile ifade ettiği mukaddimesinde önce hamdele ve salveye yer verir. Ardından sarf ilmini ifade eden “tasrîf” kelimesinin lugat ve ıstılah manalarına değinir.²²

Birinci Bölüm: Fiillerin taksimatına dair bilgilerin verildiği bu bölümde fiil, kök harflerinin sayısına göre sülâsî ve rubâî olmak üzere ikiye ayrılır. Bu fiillerin her biri kendi arasında önce mücerred ve mezîd, daha sonra sâlim ve gayri sâlim olmak üzere sekiz kısma ayrılır.²³

İkinci Bölüm: Fiillerin müteaddî ve lâzım olmak üzere ikiye ayrıldığı bu bölümde müteaddî ve lâzım kelimelerinin tanımına yer verilir ve ardından konu örneklerle izah edilir. Bölümde anlatılan bir diğer husus ise lâzım fiillerin nasıl müteaddî yapıldığıdır.²⁴

Üçüncü Bölüm: Fiillerin taksimatı ile ilgili bahsi bitiren Zencânî, bu bölümde artık fiillerin çekimlerinden bahsetmeye başlar. Fiillerin mâzî ve muzârî çekimlerinin hem ma'lûm hem meçhul hallerine dair açıklamalar yapar. Ayrıca muzârî fiile gelebilen nasb ve cezm edatları hakkında bilgiler verir. Ardından fiillerin emr-i hâzır, emr-i gâib, nehy-i hâzır

¹⁹ Uğur Erman, “Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitiminin Mahiyeti Üzerine”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/4 (2018), 1462; Mansur Teyfur, “Bitlis Norşin Medresesinde Okutulan Arapça Ders Kitaplarının Tasnif Ve Tahlili”, *Bitlis İslâmiyat Dergisi* 3/2 (2021), 581.

²⁰ Hazer, “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları”, 286-288; Musa Yıldız, “Osmanlı Döneminde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları” (Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi Ulusal Kongresi, Ankara, 2007), 4.

²¹ Erman, “Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitiminin Mahiyeti Üzerine”, 1465; Teyfur, “Bitlis Norşin Medresesinde Okutulan Arapça Ders Kitaplarının Tasnif ve Tahlili”, 582.

²² Ebü'l-Meâlî İzzüddîn ez-Zencânî, *'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012), 166.

²³ Zencânî, *'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)*, 166-174.

²⁴ Zencânî, *'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)*, 174-176.

ve nehy-i gâib çekimlerine yer verir. Daha sonra te'kid nunlarının bittiği çekimlere dikkat çeker. Üçüncü bölümde ele aldığı son çekim ise ism-i fâil ve ism-i mef'ûl ile ilgilidir.²⁵

Dördüncü Bölüm: Dördüncü bölüm mudâ'af fiillere dair konuların anlatıldığı bölümdür. Önce aynel ve lâmel fiili aynı olan sülâsî mücerred ve mezîd fiiller, sonra fâel fiili ile birinci lâmel fiili aynı olan rubâî mücerred fiillerden bahsedilir. Müellifin bu bölümde ele aldığı bir diğer mevzu da bu fiillerle alakalı olan ibdâl, hazf ve idgamdır.²⁶

Beşinci Bölüm: "Mu'teller hakkında" fasıl başlığı ile bu bölümde kök harflerinden biri illetli harf olan mu'tel fiillerden ve çekimlerinden bahsedilir. Müellifin de aktardığına göre mu'tel fiiller kendi arasında yedi kısma ayrılır. Bu taksimata göre mu'tel fiiller misâl, ecvef, nâkıs, aynel ve lâmel fiili illetli olan leff-i makrûn, fâel ve lâmel fiili illetli olan leff-i mefrûk, fâel ve aynel fiili illetli olan fiiller ile fâel, aynel ve lâmel fiili illetli olan fiiller olmak üzere yedi kısımdan oluşur.²⁷ Bu bölüm konu ile ilgili detayın çok olmasından ötürü muhtasar metnin en hacimli bölümüdür.

Altıncı Bölüm: Müellifin bu bölümde değindiği konu kök harflerinden biri hemze olan mehmuz fiillerle ilgilidir. Ayrıca bu bölümde mehmuz fiillerin neden mu'tel fiillere ilhak edilmediğinden ve fiillerin çekimlerinden bahseder.²⁸

Yedinci Bölüm: İsm-i zaman ve ism-i mekân ile ilgili bilgilerin verildiği fasıldır. Önce "ism-i zamân" ve "ism-i mekân" kalıplarının sülâsî mücerred ile mezîd fiilden nasıl türetildiğinden ve hangi şekillerde gelebildiklerinden bahsedilmiştir. Daha sonra bu çekimlere aykırı olarak gelen şaz örneklerle yer verilir. Bölüm sonunda da bu kalıbın ism-i mef'ûller için de gelebildiği ifade edilir.²⁹

Sekizinci Bölüm: İsm-i âletin ele alındığı bölümdür. Önce ism-i âletin terim anlamına yer verilip ardından konu ile ilgili kalıplardan bahsedilir. Bu kalıplar örneklerle anlaşılır hale getirilir ve kuralların aksine gelen şaz örneklerle yer verilir.³⁰

Dokuzuncu Bölüm: Muhtasar eserin son bölümü olan dokuzuncu bölüm fiilin yapılış sayısını bildiren masdar-ı merra ve fiilin türünü bildiren masdar-ı hey'e hakkındadır. Metin bu bölüm ile sona erer.³¹

1.2. Tasrîfu'l-'İzzî Üzerine Yazılan Şerhler

Yazıldığı dönemden günümüze kadar müellifine büyük bir şöhret kazandıran ve çok kez basımı yapılan bu muhtasar eser üzerine pek çok şerh, hâşiyeye ve ta'likât yazılmıştır. Bu çalışmaların en önemlileri şu şekilde zikredilebilir:

²⁵ Zencânî, 'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde), 174-204.

²⁶ Zencânî, 'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde), 204-212.

²⁷ Zencânî, 'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde), 212-256.

²⁸ Zencânî, 'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde), 256-264.

²⁹ Zencânî, 'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde), 264-268.

³⁰ Zencânî, 'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde), 265.

³¹ Zencânî, 'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde), 270.

Ahmed b. Mahmud el-Cîlî el-İsfehândî (ö. 729/1328 sonrası): el-Cîlî, *Tasrîfu'l-İzzî* üzerine *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî* adında büyük ve küçük olmak üzere iki şerh telif etmiştir. Önce büyük şerhini kaleme almış, daha sonra büyük şerhini özetleyerek küçük şerhini oluşturmuştur.³²

Sa'düddîn et-Teftâzânî (ö. 792/1390): Teftâzânî'nin muhtasar sarf metni 'İzzî üzerine kaleme aldığı bu şerh, *Tasrîfu'l-İzzî*'nin en önemli şerhlerinden biri olup üzerine çok sayıda hâşiye yazılmıştır.³³

Seyyid Şerif el-Cürçânî (ö. 816/1413): İlimi yönüyle ve telifleriyle şöhretini günümüze kadar devam ettiren Seyyid Şerif Cürçânî de ilgili muhtasar metni şerh etmiştir. Cürçânî ile Teftâzânî'nin telif etmiş olduğu bu iki şerh, Osmanlı medreselerinde “*şerhayn mufideyn*” adıyla yıllarca okutulmuş, günümüz medreselerinde de okutulmaya devam etmektedir.³⁴

Niksârî Hasan Paşa (ö. 827/1424): Bursa'da yaşayan âlimlerden olan Hasan Paşa'nın tam adı İbn Alâuddîn Ali el-Esved er-Rûmî el-Hanefî'dir. *el-İftitâh fî şerhî'l-Misbâh ve Şerhu'l Merâh* şerhlerinin yanı sıra 'İzzî metni üzerine *Şerhu 'İzzî* adıyla bir şerh telif etmiştir.³⁵

Sirâcuddîn Muhammed b. Ömer el-Halebî (ö.850/1446): Sirâcuddîn ismiyle bilinen Muhammed b. Ömer, Timur döneminde yaşamış ve Timur aracılığıyla Anadolu'ya getirilmiştir. Murat Han tarafından da hürmet görmüş ve oğlu Fatih'in hocası tayin edilmiştir.³⁶ Kitâbetinin hızlı olmasıyla bilinen Sirâcuddîn Halebî 'İzzî şârihleri arasında yer almaktadır. Kaynaklarda *Tasrîfu'l-İzzî*'yi şerh ettiği nakledilmekle birlikte eserin tam adı geçmemektedir.³⁷

İmâdüddin İbn Cemâa (ö. 861/1457): Tam adı Ebu'l-Fidâ İsmail b. İbrahim b. Cemâatu'l-Kenânî olarak kayıtlara geçmektedir. İmâdüddîn, Zencânî'ye ait sarf metninin bir diğer şârihi olup eseri *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî* adı ile bilinmektedir.³⁸

Hocazâde Muslihuddîn Mustafa b. Yusuf (ö.893/ 1488): Bursa Sultaniyye Medresesi'nin müderrislerinden olan Muslihuddîn “Hocazâde” lakabı ile meşhur olmuştur. Farklı alanlarda şerh ve hâşiye kaleme almış olup *Şerhu'l-İzzî fî't-tasrîf* adlı eseriyle *Tasrîfu'l-İzzî*'nin önde gelen şârihlerinden biri olmuştur.³⁹

³² Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; *Hizânetü't-türâs-Fihris Mahtûtât*, 68/254-255.

³³ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139.

³⁴ Hazer, “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları”, 288; Erman, “Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitiminin Mahiyeti Üzerine”, 1462; Betül Can, “Osmanlı Medrese Müfredat Programlarında Arapçanın Yeri (XVII.-XVIII. Yüzyıl)”, *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Öğretim ve Finans*, ed. Fuat Aydın (İstanbul: Mahya Yayınları, 2019), 164.

³⁵ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 1/287; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, thk. M.A. Yekta Saraç, ed. Mustafa Çiçekler (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 1/285.

³⁶ Ebu'l Hayr İsmâuddîn Taşkoprüzâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mânîyye fî ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmânîyye* (Beirut: Dâru'l-Kitâb'il-Arabî, 2010), 102; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl*, 3/216.

³⁷ Taşkoprüzâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mânîyye*, 102; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*. thk. Mahmud Abdulkâdir el-Arnâût (İstanbul: Mektebetü İrcicâ, 2010), 3/216.

³⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/308; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, 2/255.

³⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 2/433.

Hatîb eş-Şîrbînî (ö. 973/1566): Karışık bir şerh kaleme aldığı söylenen Muhammed Hatîb eş-Şîrbînî hamd ile şerhine başlar. *Tasrîfu'l-'İzzî* üzerine kaleme aldığı bu şerhine *el-fethur-Rabbânî fî-hallî elfâzî tasrîfî 'İzziddîn ez-Zencânî* adını vermiştir.⁴⁰

İbn Molla Halebî (ö. 990/ 1582 civarı): Adı Ahmed b. Muhammed olup İbn Molla Halebî adıyla tanınmaktadır. Kâtib Çelebi'nin aktardığına göre Zencânî'nin muhtasar sarf metni üzerine *Şerhu Mukaddimeti'l-'İzzî* adıyla bir şerh telif etmiştir.⁴¹

Ali el-Kârî (ö. 1014/1605): Tam adı, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî olan Ali el-Kârî *Tasrîfu'l-'İzzî* eserinin önde gelen şârihleri arasında yer almaktadır. *Şerhu Tasrîfî'l-'İzzî* adını verdiği eserinde Teftâzânî'nin şerhinden fazlasıyla istifade ettiği belirtilmektedir.⁴² Ancak bununla beraber şerhinde Teftâzânî'yi taklit etmeyerek, kendine has bir üslûp geliştirdiği ve Teftâzânî'nin sunduğu bilgileri gelişigüzel kabul etmediği söylenmektedir. Ayrıca Teftâzânî'nin hatalı gördüğü görüşlerine itiraz ederek doğru olduğunu düşündüğü bilgileri aktarmaktadır.⁴³

Yahya b. İbrahim b. Abdüsselam ez-Zencânî: (ö. 1050/1640): Zencânî lakabıyla meşhur Yahya b. İbrahim, *'İzzî* metni üzerine *Şerhu't-tasrîfî'l-'İzzî* adında bir şerh telif etmiştir.⁴⁴

Ebu'l-Hasan Ali b. Hişâm el-Keylânî: Müellifin vefat tarihi tam olarak bilinmemekle beraber yaklaşık h. on ikinci yüzyılda yaşadığı nakledilmektedir.⁴⁵ *'İzzî* metnini şerh ettiği eseri, 1881 yılında Bulak'ta, kesin olarak bilinmeyen bir tarihte de Mısır'da basılmıştır.⁴⁶ 2017 yılında da *Şerhu'l-Keylânî li-Tasrîfî'l-'İzzî* adı ile Beyrut'ta bulunan Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye yayınevinde yeniden basılmıştır.⁴⁷

İbrahim b. Musa el-Feyyûmi (ö. 1137/1725): el-Ezher Üniversitesi'nin hocalarından olan Feyyûmi *Şerhu'l-'İzzî* adıyla *'İzzî* metnini şerh ederek ilgili metnin şârihleri arasına katılmıştır.⁴⁸

Ali el-Eşnevî (ö. 1152/1739): Ali el-Eşnevî tarafından yazılan bu eser *'İzzî* metninin tamamlayıcısı mahiyetinde olmakla beraber *Tekmiletu'z-Zencânî* adıyla bilinmektedir. Ancak müellifin açıkça bu ismi kullanmasına rağmen eser, medreselerde bu isimle değil de *Tasrîfu Molla Alî* adıyla şöhret bulmuştur. Eşnevî eserinin başında yazdığı mukaddimesinde *'İzzî*

⁴⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, 2/250.

⁴¹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl*, 1/221.

⁴² Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî - Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şerîf el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfî'l-'İzzî* (Beyrut: Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 2017), 71-73-83-84; Mahmut Tekin, "Alî el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme Aldığı Şerhi", *Artuklu Akademi* 7/2 (2020), 344.

⁴³ Tekin, "Alî el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme Aldığı Şerhi", 344.

⁴⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; *Hizânetü't-türâs-Fihris Mahtûtât*, 2/531.

⁴⁵ Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü Târîhu't-türâsî'l-İslâmiyye fî mektebeti'l-'âlem* (Kayseri: Dâru'l-akâbe, 2001), 2062; *Hizânetü't-türâs-Fihris Mahtûtât*, 107/123.

⁴⁶ Abdülaziz b. İbrahim b. Kâsım, *ed-Delîlu ile mutânü'l-ilmiyye* (Riyad: Dâru's-Samî'î li'n-neşri ve t-tevzi', 2000), 555.

⁴⁷ Ebu'l Hasan Ali b. Hişâm el-Keylânî, *Şerhu'l Keylânî li Tasrîfî'l-'İzzî* (Lübnan: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 2017).

⁴⁸ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/76.

metninin Arapçayı öğrenmeye yeni başlayan talebe için en uygun muhtasar eserlerden biri olmasına rağmen eserde eksiklikler olduğunu dile getirir. Eserini gördüğü bu eksiklikleri gidermek amacıyla kaleme aldığını belirtir. Tam olarak ne zaman telif edildiğine dair bilgi bulunmayan bu eser ilk olarak 1935 yılında Mısır'da basılmıştır.⁴⁹

2. Teftâzânî'nin 'İzzî Şerhi: Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî

Mukayese ettiğimiz iki eserden biri olan *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, Teftâzânî'nin yazdığı ilk eser olma niteliğini taşımaktadır. Teftâzânî'nin henüz on altı yaşındayken yazdığı bu şerh kaynaklarda zikredildiğine göre m. 1338/h. 738 yılının Şaban ayında tamamlanmıştır.⁵⁰ Eseri sadece şerh etmekle kalmayan Teftâzânî, gerekli gördüğü yerlerde faydalı bilgilerle eklemelerde bulunmuştur.⁵¹

Zikri geçen şerhin, Türkiye Süleymaniye Kütüphanesine kayıtlı yüz yirmi dokuz yazma nüshası bulunmaktadır. Yaptığımız araştırma neticesinde daha önce nüshaların sayısını elli sekiz⁵² olarak veren Murat Kumbasar'dan farklı olarak toplam yüz yirmi dokuz nüsha tespit ettik.⁵³ Tespit edilen bu nüshalar Süleymaniye Kütüphanesinde *Şerhu'l-'İzzî fi't-Tasrîf*, *Şerhu Muhtasari'l-'İzzî fi't-Tasrîf*, *Şerhu'l-'İzzî*, *Şerhu't-Taftâzânî ale'l-'İzzî fi't-Tasrîf li İzzeddin Zencânî*, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî* şeklinde farklı adlarla geçmektedir.⁵⁴

Üzerine çok sayıda haşiyenin de telif edildiği⁵⁵ Teftâzânî'nin bu şerhi, Zencânî'nin eseri gibi bir mukaddime ve dokuz ayrı bölümde ele alınmıştır.

⁴⁹ Mahmut Tekin, "İzzî 'ye Yapılan Şerhler Bağlamında Alî el-Eşnevi'nin "İzzî Tekmilesi", *Journal of History School* 51 (2021), 1382-1383.

⁵⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/303; Leknevî, *et-Ta'likâtu's-seniyye*, 137.

⁵¹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139.

⁵² H. Murat Kumbasar, "Taftâzânî (H.722-792/M.1322-1390)'nin Eserleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2006), 148.

⁵³ Kumbasar, "Taftâzânî (H.722-792/M.1322-1390)'nin Eserleri", 148.

⁵⁴ Kütüphane kayıtları ise şu şekildedir; Muğla Hoca Mustafa Efendi nr.96-1,165-2, 105, Erzincan nr.99-3, 100-2, 102, Hafid Efendi Eki nr.48, Laleli nr.3092-1, 3089, 3090, 3117-2, 3116-2, 3086, 3087, 3085, 3088, Ayasofya nr.4626-2, 4637-5, 4620, 4619, Denizli nr.328-1, 305, 303-2, 325, Fatih nr. 4787, 4785, 4782, 4786, 4783, 4784, 4820-2, 4788-3, 4802-2, Yazma Bağışlar nr. 7078, 6086-1, 2157, 1200, 1240-1, 5707-2, 1236-1, 3637, 7617, 4650, 177, 6064-1, 1763, 134, 362, 533, 6157, 6244, 1841, 370, 4061,1170-1, 623, 1215, 3505, 7366, 4696, 1770, 2893, 2894, Şeyhul İslâm Esad Efendi nr. 186, İzmir nr. 706-1, Şehid Ali Paşa nr. 2555, 2556-2, 2331-3, İbrahim Efendi nr. 785-1, Murad Buhari nr. 275-1, 274, Carullah nr.1988, 1989, Hasan Hüsnü Paşa nr. 1482-3, Hamidiye nr. 1346, 1354-2, Kasidecizâde nr.629, 642, Mihrimah Sultan nr. 430M, Aga Efendi Tanacan nr. 56, Antalya Tekelioğlu nr. 584, 538, 564-1, 536, Harput nr. 449-5, Halet Efendi nr.490, Halet Efendi Ek nr.233, Bağdatlı Vehbi nr. 1820, 1829, 1835-1, Hacı Mahmud Efendi nr. 6038-4, Esad Efendi nr. 3132, 3232, Mesih Paşa nr.65, 116, Yozgat nr.688-2,504-2, 563, 655, Murad Molla nr.1747-2, 1744-3, Giresun Yazmalar nr.242, 267-2, Kadızade Mehmed nr.515, Kılıç Ali Paşa nr.983, 984-2, Mahmud Paşa nr.376, İsmihan Sultan nr. 405-1, 402, Reşid Efendi nr. 1203,1360, 1351, 940, Süleymaniye nr. 973-3, 974, 975-1, Amcazade Hüseyin nr. 426, Celal Ötken nr.463, Dârulmesnevi nr.531, Hasib Efendi nr.481, İzmirli İsmail Hakkı nr.2877, Kadızade Burhaneddin nr. 143, Mihrişah nr.430, Nâfız Paşa nr.1438, Pertevniyal nr.706, Pertev Paşa nr.573, Serez nr.3421, 3422, 3423, Ş. Esad Ef. Med.nr.186.

⁵⁵ Haşiyeler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1139; Meryem Doğru, *Şerif Cürçânî İle Teftâzânî'nin Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî Adlı Eserlerinin Mukayesesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 35-36-37.

3. Seyyid Şerif Cürçânî'nin 'İzzî Şerhi: Şerhu Tâsrîfi'l-'İzzî

İzzüddîn ez-Zencânî'nin Osmanlı medreselerinde okutulan ve sarf cümlesinden biri kabul edilen muhtasar eseri *Tasrîfu'l-'İzzî'nin* şârihlerden biri de Seyyid Şerif el-Cürçânî'dir. Çağdaşı Teftâzânî o dönemde bu muhtasar eser üzerine şerh yazmasına rağmen Seyyid Şerif Cürçânî yeni bir şerh yazma ihtiyacı hissetmiş olmalı ki yeniden bir şerh kaleme almıştır.

Cürçânî'nin eseri kaynaklarda *Şerhu'l-'İzzî*, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, *Şerh' ale'l-'İzzî*, *Şerhu't-Tasrîfi'l-'İzzî* gibi farklı adlarla zikredilmektedir. Cürçânî'nin kıymetli açıklamalarda ve eklemelerde bulunduğu bu şerhi günümüze kadar ulaşmış olup pek çok kez basımı yapılmıştır. Ayrıca bu eserin Süleymaniye Kütüphanesinde *Şerhu'l-'İzzî*, *Şerhu'l-'İzzî fi't-Tasrîf* şeklinde iki farklı isimle kayıtlı yirmi sekiz yazma nüshası bulunmaktadır.⁵⁶ Daha önce yapılan bir çalışmada Seyyid Şerif Cürçânî'ye ait 'İzzî şerhinin Süleymaniye Kütüphanesinin farklı koleksiyonlarında yer alan on yedi nüshası bulunduğu ifade edilirken⁵⁷ bizler yaptığımız araştırmalar mukâbilinde yirmi sekiz nüsha tespit ettik.

Şerhine direkt müellifin ibaresini açıklamakla başlayan Cürçânî, eserini muhtasar metnin müellifi gibi dokuz bölümde ele almıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde bu şerh üzerine yazılan herhangi bir haşiye tespit edilememiştir.

4. Teftâzânî ile Seyyid Şerif Cürçânî'nin 'İzzî Şerhlerinin Mukayesesi

4.1. Şerhlerin Adları ve Telif Sebepleri

4.1.1. Teftâzânî Şerhi

Teftâzânî İzzüddîn Zencânî'nin *Tasrîfu'l-'İzzî* veya 'İzzî adı ile meşhur muhtasar sarf metni üzerine telif ettiği şerhe bir mukaddime ile başlamaktadır. Ancak mukaddime eserinin adından bizzat bahsetmeyerek herhangi bir isimlendirmeye gitmemiştir.⁵⁸ Bu sebeple şerh kaynaklarda farklı isimlerle anılmıştır. Bu isimler arasında *Şerhu'z-Zencânî*⁵⁹, *Şerhu Tasrîfi'z-Zencânî*⁶⁰, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*⁶¹, *Sa'dîni*⁶², *Şerhu'l-'İzzî*⁶³ gibi isimler

⁵⁶ Kütüphane kayıtları şu şekildedir; Yozgat nr.846, Hüsrev Paşa nr. 697, Murad Molla nr.1741, Laleli nr.3093, Ayasofya nr.4623, Fatih nr.4789, Yazma Bağışlar nr.1176, 7300-2, Serez nr.3420,3421,3422,3423, Şehid Ali Paşa nr.2554, Halet Efendi Ek nr.233, Hamidiye nr.1354, Antalya Tekelioğlu nr.613, Bağdatlı Vehbi nr.1828, Celal Ökten nr.484, Damad İbrahim Paşa nr. 1159, Hasib Efendi nr.482, İbrahim Efendi nr.782, İzmirli İsmail Hakkı nr.2878- 2879, Kadızade Burhan nr.150, Nâfiz Paşa nr.1437, Pertevniyal nr. 708, Reşid Efendi nr.1165, Tırnova nr.1674.

⁵⁷ Gümüş, Seyyid Şerif Cürçânî ve Arap Dilindeki Yeri, 159.

⁵⁸ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî* (Cidde, Suudi Arabistan: Dar'ül Menhec, 2019), 69.

⁵⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zehab*, 8/547; Leknevî, *et-Ta'likâtu's-seniyye*, 137.

⁶⁰ *Hizânetü't-türâs-Fihris Mahtûtât*, 2010, 32/501-33/265.

⁶¹ Süyûtî, *Bugyetü'l-vu'ât*, 2/285; Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2012), 2/319; el-Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-Ârifîn*, 2/475.

⁶² Davut Işıkdoğan, "Güneydoğu medreselerinde eğitim-öğretim faaliyetleri: Mardin örneği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2012), 61. Sizgen - Aslan, "Tillo Medreselerinde Fıkıh Eğitimi-Memduhiyye Medresesi Örneği", 582.

⁶³ *Hizânetü't-türâs-Fihris Mahtûtât*, 590-649-240; Cemal Abdullah Aydın, "Ali Tantavî'nin Arapça Eğitimine

bulunmaktadır. *Şerhu'z-Zencânî*, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzi*, *Şerhu Tasrîfi'z-Zencânî* ve *Şerh'ul-'İzzî* şeklindeki adlandırmalarda şerh edilen metin esas alınırken, “*Sa'dînî*” ismi müellifin “*Sa'duddîn*” adıyla tanınmasından kaynaklanmaktadır. Günümüz medreselerinde de daha çok “*Sa'dînî*” adı ile tanınmaktadır.⁶⁴

Teftâzânî kendisini 'İzzî metnini şerh etmeye sevk eden sebebi, eserinin başına eklediği mukaddime de açıkça belirtmektedir. Şârih, mukaddimesine muhtasar metnin müellifi Zencânî'ye övgüyle başlar. “*Fâdil imam, kâmil âlim, muhakkiklerin önderi, dinin ve milletin izzeti*” şeklinde iltifatta bulunduğu bu ismin kaleme aldığı, önemli konuları ve kâideleri ihtiva eden muhtasar metni görünce bir şerh yazma fikrine kapıldığını belirtir.⁶⁵ Yazdığı bu şerhin müellifin zor lafızlarını kolaylaştıracak, manaların üzerindeki örtüyü kaldıracak, gizli kalan meseleleri ortaya çıkaracak ve tatlısını ekşisinden ayırarak nitelikte olmasını temenni ettiğinden bahseder. Ayrıca aklını zayıf, görüşünü dar olarak nitelemesine rağmen Allah'ın yardımı sayesinde faydalı gördüğü bilgilerden eklemelerde bulunacağını da ifade eder.⁶⁶

4.1.2. Seyyid Şerif Cürçânî Şerhi

Seyyid Şerif Cürçânî tarafından aynı müellifin muhtasar sarf metni üzerine yazılan şerh, kaynaklarda *Şerhu'l-'İzzî*⁶⁷, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*⁶⁸, *Şerhu't-Tasrîfi'l-'İzzî*⁶⁹ gibi farklı adlarla anılmıştır. Bu şekildeki isimlendirmeler Teftâzânî'nin eserinde olduğu gibi şerh edilen metnin adı dikkate alınarak kullanılmıştır.

Şârih 'İzzî metnine dair şerh telif ederken bir mukaddime yazma ihtiyacı hissetmemiştir. Mukaddime yazmadığı için de ne eserin tam adını ne de eserin telif sebebini net olarak bilmemekteyiz. Dolayısıyla Cürçânî'nin 'İzzî şerhinin telif sebebi sadece tahminlerden ibarettir. Cürçânî'nin, 'İzzî sarf metninin muhtasar olması dolayısıyla daha fazla açıklamalarda bulunulmasının ve anlaşılması güç ifadelerin izah edilmesinin ilim talebeleri için faydalı olacağını düşünerek bu eseri şerh etmeye yönelmesi muhtemeldir. Ancak aynı dönemde yaşamaları ve Cürçânî'den önce Teftâzânî'nin bu muhtasar eseri şerh etmesine rağmen Cürçânî'nin neden yeni bir şerh yazmaya ihtiyaç duyduğu zihinlerde soru işareti oluşturmuştur. Bunun temelinde yatan sebep Teftâzânî'ye karşı bir beğeni veya onu yetersiz görme olabilir. Bir yoruma göre Cürçânî, Teftâzânî'nin şerhini yeterli bulmamış ve yeni bir şerh yazılması gerektiğini düşünmüştür. Nitekim eserinin bazı yerlerinde Teftâzânî'den daha fazla açıklamalarda bulunmuş, bazı yerlerde farklı yorumlara yer

Dair Görüşleri”, *Şarkiyat Mecmuası* 2/15 (2009), 39.

⁶⁴ Işıkoğan, “Güneydoğu medreselerinde eğitim-öğretim faaliyetleri: Mardin örneği”, 61; Uğur Erman, “Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitiminin Mahiyeti Üzerine”, 1465; Sizgen - Aslan, “Tillo Medreselerinde Fıkıh Eğitimi-Memduhiyye Medresesi Örneği”, 582.

⁶⁵ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 69.

⁶⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 69.

⁶⁷ Gümüş, *Seyyid Şerif Cürçânî ve Arap Dilindeki Yeri*, 158.

⁶⁸ Leknevî, et-Ta'likâtu's-seniyye, 136; *Hizânetü't-türâs-Fihris Mahtûtât*, 24/57-68/240.

⁶⁹ *Hizânetü't-türâs-Fihris Mahtûtât*, 68/240-107/115; Muhammed Mahmut Olçun, “Cürçânî Üç Edîbin Klasik Arap Edebiyatına Katkıları”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 4/1 (15 Haziran 2021), 63.

vermiştir.⁷⁰ Bir diğer muhtemel sebebe göre ise Cürçânî, Teftâzânî'nin şerh yazmış olduğu muhtasar metnin şerhe layık, kıymetli bir eser olduğunu düşünmüş ve bu eserin şerhi ile kendisi de anılmak istemiş olabilir. Çünkü kaynaklarda Cürçânî'nin Teftâzânî hakkında onun âlim bir zat ve eserlerinin benzersiz olduğuna dair ifadeleri geçmektedir.⁷¹ Ayrıca bu durum Cürçânî için ilk olmayıp kendisinden önce Teftâzânî'nin telif ettiği eserler üzerine yeniden çalışmalar yapmıştır. Örneğin; es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm* eserinde belâgat konularını kaleme aldığı üçüncü kısma yazdığı ve *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm* adını verdiği eseri, Cürçânî de *el-Misbâh fi Şerhi'l-Miftâh* adıyla şerh etmiştir. Ayrıca Teftâzânî'nin Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) belâgat alanında yazdığı *Telhîsu'l-Miftâh* eserine yazdığı *el-Mutavvel* adlı eserine de bir hâşiye yazmıştır.⁷²

4.2. Eserlerin Şekli ve Telif Edildikleri Şerh Türü

4.2.1. Teftâzânî Şerhi

Teftâzânî'nin şerhi, eserin başında bulunan bir mukaddime ve şerh ettiği metnin tertip edildiği hali üzere dokuz bölümden oluşmaktadır. Mukaddimesine İslâm alimlerinin geleneği üzere besmele ile başlar. Ardından Yüce Allah'a hamd, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) selam ve salat ile devam eder. Daha sonra kendisini bu eseri şerh etmeye iten sebebi ve amacını açıklar. Şerhinde şerh ettiği muhtasar metindeki karmaşık meseleleri açıklığa kavuşturacağını ve faydalı gördüğü bilgilerle eklemelerde bulunacağını bildirir. Ayrıca bu şerhte okurun bir kusur fark etmesi halinde bu kusuru (kötülüğü) iyilik ile defetmesini umduğunu ifade eder. Nitekim bu eserin kendi kaleminden çıkan ilk eser olduğunu belirtir.⁷³ Mukaddimesinin sonunda da yardımın ancak Allah Teâlâ'dan geleceğini söyleyerek duada bulunur.⁷⁴ Diğer dokuz bölümü de 'İzzî'nin tertip edildiği konulara paralel olarak ilerletir.

Genel hatları ile şerhi incelediğimizde eserin memzûc şerh yöntemiyle şekillendiğini görürüz.⁷⁵ Müellif ilk olarak şerh ettiği 'İzzî metninden bir kelime veya kelime grubu verir. Ardından kelimelerin arasına eklemek istediği ifadeleri ve açıklamalarını vererek kendi

⁷⁰ Şerif Cürçânî- Ali el-Kârî, *Şerha-ş-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrifil-'İzzî*, 17-79-80-; Teftâzânî, *Şerhu Tasrifil-'İzzî*, 75-118.

⁷¹ Leknevî, et-Ta'likâtu's-seniyye, 136.

⁷² Çelik, es-Seyyid eş-Şerif el-Cürçânî'nin "el-Misbâh fi Şerh el-Miftâh" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili (Edisyon Kritik), 20; Yüksel Çelik, "Seyyid Şerif Cürçânî'nin Arap Dili ve Belâgatı Alanındaki Çalışmaları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 16 (Eylül 2015), 191-195; Yüksel Çelik, "Seyyid Şerif Cürçânî'nin Dilciliği ve Dilciliğine Yöneltilen Tenkitler ve Tahlili", *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2017), 147-148.

⁷³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrifil-'İzzî*, 69.

⁷⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrifil-'İzzî*, 70.

⁷⁵ Şerh türleri için bkz: Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 38; Sadık Yazar, "İslam Düşünce Geleneğinde Metin Üretim Türleri", 2018; Sedat Şensoy, "Şerh", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/555-558.

şerh metni ile muhtasar metni harmanlar. Bu şekilde metinler arası bütünlük sağlanır.⁷⁶

4.2.2. Seyyid Şerif Cürçânî Şerhi

Cürçânî'nin telif ettiği *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî* adlı şerh de 'İzzî metninde müellifin eserini ayırdığı şekliyle toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. Başında bir mukaddime veya sonunda herhangi bir hâtime bulunmaz. Zencânî'nin ifadeleri onunla paralel olarak dokuz bölümde ele alınır.

Cürçânî eserini Teftâzânî'den farklı bir şerh türü ile ortaya koymuştur. Cürçânî'nin eserinde metnin baş kısmında “قال” ya da “قوله” lafzı ile şerh edilen metin verilirken şerhin başında “أقول” lafzı yer alır. Cürçânî, önce 'İzzî metninden “قال” ya da “قوله” lafzı ile birkaç cümle alır veya direkt müellifin ibaresini verir. Ardından kendi açıklamalarına “أقول” lafzı ile başlar.⁷⁷

4.3. Eserlerin Şerh Metodu

4.3.1. Kelimelerin ve Terkiplerin İzahı

Teftâzânî ve Cürçânî'nin şerhlerinde takip ettiği metot kelime ve konu analizidir. Açıklamalarına başlarken duruma göre önce müellifin ibaresindeki kelimenin mana yönüne değinir, kelimenin lügat ve istilâh manasını verirler.⁷⁸ Sonrasında kelimenin gramer açısından izahını yaparlar.⁷⁹ Bu açıklamaların ardından müellifin ibaresinde bahsedilen konunun asıl manasını açıklamaya çalışırlar. Şerhlerinde verdikleri bilgilerde meselenin daha iyi anlaşılması için mecazlı anlatımdan sakınırlar.

4.3.2. Öğretici Üslûp Kullanımı

Okura yeni bilgiler öğretmek, kapalı kalan mevzuları izah etmek için telif edilen *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî* eserlerinde şârihlerin kullandığı üslûplar şunlardır;

a. Teftâzânî şerhini yazarken okurun aklına takılabilecek her türlü soruya ve bu soruların cevabına yer vererek olası kafa karışıklığını önlemeye çalışmıştır. Şerhinde yer verdiği bu sorulara genellikle “فإن قلت” “eğer dersin”⁸⁰, “ولقائل أن يقول” “eğer biri derse”⁸¹, “لَوْ قِيلَ” “eğer denilirse”⁸², “فإن قيل” “eğer denilirse”⁸³, “فإذا قلت” “eğer dersin”⁸⁴ şeklindeki

⁷⁶ Bkz. Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*.

⁷⁷ Bkz. Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*.

⁷⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 71-72-89-92-105-120-137-138-142-152-174-216-238-239-240; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 9-10-12-20-35-44-48-100-108-112-119-182-186-205-206-207-210-211-212-213.

⁷⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 71-75-92-108-111-118-119-152-232-237; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 9-10-20-44-48-100-115-119-186-205-209-210-211-212-213.

⁸⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 73-101-105-125-148-156-172-178.

⁸¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 100-106-127.

⁸² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 181.

⁸³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 80-92-111-182-183-199-205-222.

⁸⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 101-103.

lafızlar ile değinir. Ardından bu soruları “قُلْتُ” “*derim ki*”⁸⁵, “وَيُمْكِنُ الْجَوَابُ عَنْهُ” “...şekilde cevap vermek mümkündür”⁸⁶, “فَالجَوَابُ” “*cevap*”⁸⁷, “لَأَنْ نَقُولَ” “çünkü biz *deriz ki*”⁸⁸ “أَجِيبَ” “*cevap verilir*”⁸⁹ vb. ifadeler ile cevaplar. Bu şekilde eseri anlamaya çalışan talebinin kafasında oluşabilecek soruları bertaraf etmeye çalışır ve talebinin meseleleri daha iyi kavramasına olanak sağlar.

Cürcânî de Teftâzânî gibi okurun aklına gelebilecek muhtemel sorulara yer vererek bu soruların zihinde müphem kalmaması için cevaplar üretir. Takip ettiği bu soru-cevap yönteminde sorulara “وَلِقَائِلَ أَنْ يَقُولَ” “eğer biri şöyle derse”⁹⁰, “فَإِنْ قِيلَ” “eğer şöyle denilirse”⁹¹ şeklinde ifadeler ile yer verirken cevapları ise, “قُلْنَا” “*biz de deriz ki*”⁹², “وَيُمْكِنُ أَنْ يُجَابَ عَنْهُ” “ona şöyle cevap verilmesi mümkündür”⁹³, “وَإِنَّمَا قُلْنَا” “ancak biz *deriz ki*”⁹⁴, “قُلْتُ” “*derim*”⁹⁵, “أَجِيبَ عَنْهُ” “ona şöyle cevap verilir”⁹⁶ ve benzeri ifadelerle ele alır.

b. Her iki şârih eserlerinin farklı yerlerinde dikkat çekmek veya eklemek istedikleri hususları belirtir. Hem Teftâzânî hem Cürcânî bunun için şerhlerinde “اعلم” lafzını kullanmaktadır.⁹⁷

c. Şerhlerde göze çarpan bir diğer mevzu belli ibareler ile müellifin ifadesinin gerekçelendirilmesidir. Teftâzânî eserinin birkaç yerinde müellifin ibaresinin bir itiraza karşı zikredildiğini söyler. Bunu “ثُمَّ اسْتَشْعَرَ اعْتِرَاضًا” “sonra bir itiraz hissetti”⁹⁸, “لَمَّا” “burada muhtemel bir soru olunca”⁹⁹ şeklindeki lafızlar ile ifade eder. Ardından “فَأَجَابَ بِقَوْلِهِ” “şu kavli ile cevap verdi”¹⁰⁰, “أَشَارَ إِلَى جَوَابِهِ” “cevabına işaret etti”¹⁰¹ ifadeleri ile de müellifin ibaresi ile bu soruların cevaplandığını söyler.

Cürcânî de müellifin ibaresinin aslında mukadder bir sorunun cevabı olduğuna dair yorumlarda bulunur. Bunları ifade ederken “أَقُولُ هَذَا جَوَابَ عَنْ سَوْأَلٍ مَقَدَّرٍ” “*Derim ki bu mukadder bir*

⁸⁵ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 74-80-101-103-106-125-129-156-159-166-172-183-199-205-210-222.

⁸⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 101-106-128-142-162.

⁸⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 93-111-132.

⁸⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 143.

⁸⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 101.

⁹⁰ Cürcânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 19-49-51-96.

⁹¹ Cürcânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 52-53-56-67-74-82-110-116.

⁹² Cürcânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 31-45-59-67-116.

⁹³ Cürcânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 15-19-50-95-191.

⁹⁴ Cürcânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 113-125.

⁹⁵ Cürcânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 136-142.

⁹⁶ Cürcânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 125.

⁹⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 74-105-109-111-121-122-129-151-154-168-200-204-230; Cürcânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 58-80-118-120.

⁹⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 118-159.

⁹⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 140.

¹⁰⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 118.

¹⁰¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 140.

sorunun cevabıdır”¹⁰², “جواب عن سؤال مقدر”, “..mukadder sorunun cevabıdır”¹⁰³, “هذا جواب عن دحل”, “مقدر”, “bu mukadder bir şüphenin cevabıdır”¹⁰⁴ ifadelerini kullanır. Ara ara da “أجاب المصنف عنه”, “müellif ona şöyle cevap verdi”, “أجاب عنه”, “ona cevap verdi” ibareleri ile müellifin bu mukadder sorulara cevap verdiğini belirtir¹⁰⁵ ya da “فُلْنَا”, “deriz ki” ifadesi ile kendisi de mukadder soruyla ilgili açıklamaya girer.¹⁰⁶

d. Her iki şârihin eserlerinde konuları aklî ve mantikî çerçevede ele aldıkları olmuştur. Örneğin, müellifin fiil ve mâzî fiil taksimatına dair ifadelerinde mantikî açıklamalarda bulunurlar.¹⁰⁷

e. Şerhlerinde önemli mevzuları izah ettikten sonra talebenin konunun önemini kavraması ve dikkatli olması için birtakım uyarılarda bulunurlar. Teftâzânî bu üslûp için “فتدبر”, “فليتاأمل”, “فانظر”, “فاحفظ هذه الضابطه”, “bu kuralı ezberle”¹¹², “فانظر فانظر لطيف”, “anla ki bu hassas bir konudur”¹¹³, “فليعتبره الناظر”, “bakan/inceleyen bu durumu da bir düşünsün”¹¹⁴ ifadelerini kullanır. Cürçânî bu uyarılara daha az yer verirken bunları “فتأمل”, “دüşün”¹¹⁵, “فاعتبر”, “göz önünde bulundur”¹¹⁶ “لا يخفى على المتأمل”, “düşünen için gizli kalmaz”¹¹⁷ lafızlarıyla ifade eder.

f. İki şârih, eserlerinde müellifin ibaresini açıklarken farklı yerlerde metnin belâgi yönüne dikkat çekerler. Teftâzânî nâkıs fiil bahsinde müellifin ibaresinin leff ü neşr¹¹⁸ sanatı ile geldiğini vurgular.¹¹⁹ Müellifin bu sanatı kullandığı ifadesi ise şu şekildedir;

¹⁰² Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 28-121-126.

¹⁰³ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 54-128.

¹⁰⁴ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 127-157.

¹⁰⁵ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 28-126-157.

¹⁰⁶ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 127-128.

¹⁰⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 75-94; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 50.

¹⁰⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 73-206.

¹⁰⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 203-225.

¹¹⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 98-111-168-172-211.

¹¹¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 203-225.

¹¹² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 204.

¹¹³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 129.

¹¹⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 151.

¹¹⁵ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 116.

¹¹⁶ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 156.

¹¹⁷ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 95-180.

¹¹⁸ Bedî' sanatlarından biridir. Kelamdaki öğelerinin kuruluş ve dizilişleriyle ilgili olup anlama güzellik katan söz sanatlarından. Bu sanatta önce iki veya daha fazla unsur ayrı ayrı ya da birlikte zikredilir ki bu ilk kısma “leff” denir. Ardından öncesinde zikredilen unsurların her biriyle ilgili öğeler getirilir ve bu kısım “neşr” olarak adlandırılır.

¹¹⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 185.

“كأعطى، واشترى، واستقصى، والمعطى، والمشتري، والمستقصى”. Sonrasında kısaca leff ü neşr sanatını açıklayarak “فإنه رمز خفي” *“anla, çünkü bu gizli bir işaretir”*¹²⁰ ifadesiyle bu sanata gizli bir işaret olduğuna dikkat çeker.

Cürcânî de müellifin mezîd nâkıs fiil çekimini verirken kullandığı bir ifadenin leff ü neşr sanatına göre ifade edildiğini söyler.¹²¹ Müellifin sanat içeren ifadesinin başlangıç ve sonunu belirterek sınırlandırır. Açıklamalarına göre müellifin leff ü neşr içeren ibaresi şu şekildedir;

“وحي كرضي، وحي، يحيى حياة فهو حي وحي، وحييا فهما حيان وحيوا وحيوا فهم أحياء، ويجوز حيوا بالتخفيف”

Ardından “لا يخفى على المتأمل” *“düşünen için gizli kalmaz”*¹²² sözüyle buradaki sanatın fark edilebileceğine dikkat çeker.

g. Her iki eserde de farklı mevzularda önde gelen âlimlere veya eserlere atıflar vardır.¹²³

h. Teftâzânî ve Cürcânî'nin şerhlerinde kullandığı bir diğer metot ayet, hadis ve şiiirden istihâdda bulunmalarıdır.¹²⁴

1. Cürcânî, konu bitimlerinin veya başlangıçlarında müellifin bir konuyu neden öncelediğine dair yorumlarda bulunur. Müellifin konu sıralamasının nedenini açıklar. Bir konu bitip diğer konu başladığında da müellif şu konuyu bitirip bu konuya başlamıştır yönünde izahlarda bulunur.¹²⁵ Teftâzânî ise bu minvalde pek açıklamaya gitmez.

4.3.3. 'İzzî Müellifine Yöneltilen Eleştiriler

Hem Teftâzânî hem de Cürcânî şerhlerinde ilk olarak müellifin ibarelerindeki maksadı açıklamaya çalışmıştır. Müellifin muhtasar olarak kaleme aldığı metinde anlaşılması güç ifadeleri kimi zaman sadece müellifin ibareleri üzerinden kimi zaman da ek bilgiler vererek daha kolay anlaşılacak hale getirmişlerdir. Bununla beraber metinle ve müellifle ilgili eleştirilerine yer vermekten geri durmamışlardır. Şerhlerinde bazen müellifin ibaresini tartışmaya açık bulurken ara ara manayı tam olarak ifade edemediğini söyleyerek müellifi eleştirmişlerdir.

¹²⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 185.

¹²¹ Cürcânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 180.

¹²² Cürcânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 180.

¹²³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 72-78-84-87-91-96-99-112-114-118-125-126-127-129-130-131-132-135-138-141-143-160-163-75-176-179-180-181-182-187-197-199-202-207-210-211-214-215-222-223-233-234-235-236-238-239-241; ¹²³ Cürcânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 35-38-39-68-71-83-91-95-96-142-194.

¹²⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 72-78-80-99-95-101-104-107-112-113-114-117-118-121-122-123-125-126-127-128-135-141-142-146-147-150-157-158-160-163-175-176-180-182-190-191-199-202-204-209-218-219-220-221-224-225-226-234-236; Cürcânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 35-36-39-52-56-60-75-78-128-142-160-167-169-173-188-189-190-191-193.

¹²⁵ Cürcânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 17-32-48-66-82-100.

Teftâzânî şerhinde “لكن الأولى أن يقال، “şöyle denmesi daha uygun”¹²⁶, “ancak şöyle söylenmesi daha doğru olur”¹²⁷, “وكان الأولى أن يقول، “şöyle demesi daha uygun olur”¹²⁸, “وكان على المصنف أن يقول، “ibarenin hakkı şöyle ifade etmesidir”¹²⁹, “إنه كان حق العبارة أن يقول، “Musannifin şöyle demesi gerekirdi”¹³⁰ şeklindeki ifadelerle müellifin ibaresinin maksadı anlatmak için yetersiz kaldığını ifade eder. Müellifin tartışmaya açık, zayıf ibarelerini de “وفي عبارة حذارة، “müellifin ibaresinde zayıflık vardır”¹³², “bu lafız zayıftır”¹³¹, “وفي هذا اللفظ حذارة، “bu kelam/ müellifin sözü tartışmaya açıktır”¹³³ ifadeleriyle zikreder. Farklı iki mevzuda da müellifin ibaresini eleştirerek “فالتوجيه أن يقال، “şöyle denmesi doğrudur” ifadesiyle ibaresinin nasıl olması gerektiğine vurgu yapar.¹³⁴ Bu eleştirileri ile birlikte müellifin gereksiz ibarelerini de eleştirmiştir. Bu eleştirisini “لا فائدة في قوله/ ذكره، “müellifin kavlinde/ sözünde bir fayda yoktur”¹³⁵, “لا حاجة الى ذكره، “zikrine gerek yoktur”¹³⁶ veya “لا حاجة الى التقييد، “sınırlamasına gerek yoktur”¹³⁷ ifadeleriyle belirtir. Bir konuda müellifin daha uzun ifade ettiği sözün “ولو قال.....لكن كافيا” “şöyle deseydi...yeterli olurdu” şeklindeki ifadesi ile sözün gereksiz uzatıldığına dikkat çeker.¹³⁸ Müellifle ilgili bir diğer yorumu da metinde maksadının anlaşılır olmadığını düşündüğü bir konuda “ولعله مراد المصنف، “belki de müellifin kastı şudur” sözüyle meçhullüğü gidermeye çalışmasıdır.¹³⁹ Bu eleştirileri ile birlikte müellifin ibaresini doğru bulduğu bir mevzuda “وقول المصنف أقرب إلى الصواب، “musannifin sözü daha doğrudur”¹⁴⁰ ifadesiyle müellifin ibaresinin doğruluğuna temas eder.

Teftâzânî yukarıda zikredildiği gibi eleştirilerini açıkça ifade etmiştir. Bunun dışında müellifin ism-i âlet tanımıyla ilgili yaptığı tanımdaki karışıklığa belli bir ifade ile değil de açıklamaları ile dikkat çekerek müellifi eleştirmektedir.¹⁴¹

Cürçânî'nin ise eserinde, Teftâzânî'ye oranla müellifi çok daha az eleştirdiği fark edilmektedir. Şerhinde müellifin ibaresini “والصواب أن يقول، “şöyle demesi doğru olur”¹⁴² sözüyle

¹²⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 101-216.

¹²⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 103.

¹²⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 128-132-142.

¹²⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 126.

¹³⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 113.

¹³¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 116.

¹³² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 128-226.

¹³³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 188-200.

¹³⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 116-189.

¹³⁵ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 167-224.

¹³⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 156.

¹³⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 167.

¹³⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 99.

¹³⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 130.

¹⁴⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 199.

¹⁴¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 237.

¹⁴² Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçanî ve Molla Aliyyü'l-Kâri Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 183.

yetersiz gördüğünü ifade etmektedir.

Cürcânî'nin müellifi eleştirdiği bir diğer nokta ism-i âletin tanımının yapıldığı yerdedir. Müellifin verdiği tanımın tartışmaya açık olduğunu “في الحد الذي ذكره المصنّف لاسم الآلة نظر” “müellifin ism-i âlet için zikrettiği tanım tartışmaya açıktır” sözleriyle ifade eder. Ardından müellifin tanımının doğru haline “ولو قال المصنّف...كان أصوب واندفع النظر” “musannif şöyle deseydi...daha doğru olurdu ve ibaredeki tartışmaya açık yönü yok olurdu” şeklindeki ifadesiyle dikkat çeker.¹⁴³ Bir diğer yerde ism-i zaman ve mekan bahsinde müellifin metindeki eksikliğini vurgular. Müellif tanım yapmadan mevzuya başladığı için “ينبغي أن يذكر تعريف كل واحد” her birinin tanımını zikretmesi gerekirdi” sözüyle müellifin ibaresinin yetersiz kaldığından bahseder.¹⁴⁴

4.3.4. İmalî İfadelerin Kullanımı

Teftâzânî'nin eserinde Cürcânî'den farklı olarak dikkat çeken bir diğer husus imalî sözlere başvurmasıdır. Teftâzânî eserinde yer alan imalî sözlerini okuyucu ile sohbet havasında verir. Bu ifadeler ise değişen uzunluklarda gelmektedir.¹⁴⁵

Örneğin mâzî ma'lûm fiil çekiminin nasıl yapıldığından bahsettikten sonra “إفشعر” ve “إعشوشب” bablarının çekimini verip geri kalan fiillerin çekimini tek tek vermeye gerek duymaz. Bunun sebebini şu cümleyi kurarak aktarır;

“قَالَفَهُمُ الذِّكِّي يُدْرِكُ بِنَظِيرٍ وَاحِدٍ مَا لَا يُدْرِكُهُ الْبَلِيدُ بِأَلْفِ شَاهِدٍ”

“Anlayışlı, zeki kişi ahmak birinin bin örnekle anlamadığı şeyi tek bir örnekle anlar.”¹⁴⁶

Sülâsî mezîd ecvef fiil çekiminden bahsettiği bölümde de önce “أجاب، يجيب” fiilinin çekiminden ve çekimde meydana gelen i'lâllerden bahseder. Daha sonrasında müellifin verdiği diğer sülâsî mezîd ecvef fiillerin çekimini tek tek vermez. Bu tavrını da

“فَمَنْ لَمْ يَسْتَضِئْ بِمِصْبَاحٍ لَمْ يَسْتَضِئْ بِإِصْبَاحٍ”, “Kandille aydınlanamayan kişiyi sabahlar da aydınlığa kavuşturamaz”¹⁴⁷ şeklinde iğneli sözü ile gerekçelendirir.

Cürcânî ise eserinde bu tarz imalî ifadeler yer vermez. Nitekim Teftâzânî pek çok fiilin çekiminde her fiilin çekimini ayrı ayrı yaparak anlatmak yerine imalî ifadeler ile öğrenciyi harekete geçirmeye çalışırken, Cürcânî ya fiilin çekimini verir ya da kısa bir açıklama ile yetinir. Mesela sülâsî mezîd ecvef fiillerin çekiminden bahsedildiği bölümde Cürcânî, imalî ifadeye yer vermeden açıklamalarda bulunurken Teftâzânî ise yukarıda geçen “Kandille

¹⁴³ Cürcânî - Ali el-Kâri, *Şerha-ş-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'Izzî*, 210.

¹⁴⁴ Cürcânî - Ali el-Kâri, *Şerha-ş-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'Izzî*, 205.

¹⁴⁵ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 96-129-178-194-224.

¹⁴⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 96.

¹⁴⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 178.

aydınlanmayan kişiyi sabahlar aydınlığa kavuşturamaz” ifadesiyle okura imada bulunur.¹⁴⁸

Genel çerçevede her iki esere bakıldığında da bu şerhlerin ilim tahsilinde bulunan talebelerin kolayca anlayacağı üslûpta kaleme alındıkları sonucuna varılmaktadır. Her iki müellif de eserlerini diyalektik tarzda ele alarak okuru mesele hakkında düşünmeye teşvik etmiştir.¹⁴⁹ Ancak Cürçânî'nin açıklamalarında kimi zaman ikinci ve üçüncü illetlere yer vermesi¹⁵⁰ bazı meselelerin bütüncül şekilde kavranmasını engellemiştir.¹⁵¹ Teftâzânî'ye oranla daha fazla açıklamaya gitmiş, meseleleri daha uzun anlatmıştır.¹⁵²

4.4. İstîşhâd

İstîşhâd sözlükte “şahit göstermek, şahit etmek” anlamına gelmektedir.¹⁵³ İstilahta ise sarf, nahiv, belâgat gibi dil ilimlerinde bir kelime veya ifadenin kullanım doğruluğunu ispat etmek amacıyla doğruluğu kesin olarak kabul edilen ayet, hadis veya dili fasih Arapların kelimadan deliller getirerek örnek vermektir.¹⁵⁴ Dil âlimleri de farklı konuları açığa kavuşturmak, daha iyi anlaşılmasını sağlamak için başvurdukları bu yöntem ile ayet, hadis, Arap şiiri ve darbı meselleri kaynak olarak kullanmaktadırlar.¹⁵⁵

4.4.1. Kurân-ı Kerim ile İstîşhâd

Her iki şârih de açıkladıkları konulara delil olması açısından Kurân'ı Kerim'den istîşhâdda bulunmuşlardır. Şerhinde Kur'an-ı Kerim'den istîşhâdda bulunan Teftâzânî farklı mevzularda toplam kırk yedi ayetten deliller getirmiştir.¹⁵⁶ Bu kırk yedi ayetin üç tanesi iki ayrı yerde yeniden delil olarak sunulmuştur.¹⁵⁷ Toplam sayıda yer alan ayetlerin üç tanesinin tekrarıyla birlikte on dört tanesi şaz kıraat¹⁵⁸, otuz üç tanesi ise mütevatir

¹⁴⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 178; Cürçânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 141-145.

¹⁴⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 101-103-148-156-159-172-178-182-199-205-222-224; Cürçânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 31-45- 52-53-56-59-67-74-82-110-116.

¹⁵⁰ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 79-80-164-165.

¹⁵¹ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 50; Gümüş, *Seyyid Şerif Cürçânî ve Arap Dilindeki Yeri*, 159.

¹⁵² Krş. Teftâzânî, *Şerhu -İzzî*; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî* . Gümüş, *Seyyid Şerif Cürçânî ve Arap Dilindeki Yeri*, 159.

¹⁵³ Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh fî'l-lugati ve'l-ulûm*, thk. Nedim Maraşlı - Üsâme Maraşlı (y.y., ts.), 2715; Muhammed b. Yakup Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîth*, thk. Mektebetü tahkîki't-tûrâs fî müessesetü'r-risâle (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle ti't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevî', 2005), 292.

¹⁵⁴ Sâ'id Afgânî, *fî 'Usulî'n-nahvi* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1987), 6; İsmail Durmuş, “İstîşhâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/396-397.

¹⁵⁵ el-Hasan b. Abdullah Sehl b. Sâ'id Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn el-Kitâbe ve's-Şî'r*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Mektebetü'l-"Unsîriyye, 1998), 416; Afgânî, *fî 'Usulî'n-nahvi*, 6; Yusuf Sancak, “Hadîsin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstîşhâd ve Edebî Yönü Arap ve Edebiyatına Katkıları”, *Ekev Akademi Dergisi* 24 (2005), 195; Nusrettin Bolelli, *Belâgat: (Beyân, Me'ânî, Bedî' İlimleri): Arap Edebiyatı* (İstanbul: IFAV, 2013), 32; Durmuş, “İstîşhâd”, 23/396-397.

¹⁵⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 72-78-80-99-101-104-112-113-114-121-123-125-126-128-135-141-147-175-180-191-199-202-204-209-219-221-224.

¹⁵⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 121-128-113-114.

¹⁵⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 99-113-114-121-126-128-191.

kıraatten gelmiştir.¹⁵⁹ Verdiği şaz kıraatleri bazen “وفي بعض القراءات” “bazı kıraatlerde” ya da “حمل” “okundu” ifadeleri ile verirken bir yerde kıraatin kime ait olduğunu bildirmeden “عليه قوله تعالى” “Allah Tealâ'nın sözünü hamletti” ifadesiyle İbn Zekvân'ın (ö. 242/857) okuyuşuna dikkat çeker.¹⁶⁰ Farklı bir mevzuda ise “في قراءة مجاهد” şeklinde şaz kıraati açıkça ifade eder.¹⁶¹ Bir yerde de önce mütevatir kıraati verip “قارئ بسكون اللام وكسرها” “Lâm harfinin sükunu ve kesresi ile okundu” ifadesiyle mütevatir ayetin şaz okunma şekline dikkat çeker.¹⁶² Mütevatir kıraatler ise “قوله تعالى” “Allah Tealâ'nın sözü”¹⁶³, “في التنزيل” “Tenzilde/Kur'an'da”¹⁶⁴, “قال الله تعالى” “Allah Tealâ buyurdu”¹⁶⁵ ve “في قراءة سبعة” “kıraat-ı seb'âda/yedi kıraatte”¹⁶⁶ ifadeleriyle bildirilir.

Teftâzânî'nin şerhinde yer verdiği bu ayetler iki yerde sadece manaya¹⁶⁷, bir yerde mana ile vezin ilişkisine¹⁶⁸, bir yerde de dört farklı ayetle muzârî çekimde fiilin başına gelen lâmu'l-ibtidânın bittiği durumda lâm harfinin manaya etkisine dikkat çekmek için delil olarak sunulmuştur.¹⁶⁹ Geriye kalan yerlerde ise bir fiilin babı, çekimi, çekimlerde meydana gelen ilâlleri açıklamak için ayetlerle istişhâdda bulunmuştur.¹⁷⁰

Teftâzânî, görüşlerine delil olması için Kurân-ı Kerim'den verdiği bu ayetlerin manasına değinmez. Öncesinde bir mevzudan bahseder ve sonrasında ayet vererek istişhâd yönünü açıklamış olur. Genel olarak ayetin bir kısmını¹⁷¹ verirken bir yerde ayette geçen tek bir fiili örnek vermiştir.¹⁷²

Cürcânî ise şerh ettiği eserin farklı yerlerinde toplam yirmi beş ayet ile istişhâdda bulunmuştur.¹⁷³ Buradan hareketle Teftâzânî'nin Cürcânî'ye oranla daha fazla ayetle istişhâdda bulunduğunu söyleyebiliriz. Cürcânî'nin Kur'an-ı Kerim ile istişhâdda Teftâzânî'den ayrıldığı bir diğer nokta ise, şerhinde ele aldığı mevzularda şaz kıraatten istişhâdda bulunmamasıdır. Teftâzânî şerhinde şaz kıraati de delil sayıp farklı mevzularda açıkladığı bilgilere delil olarak sunarken Cürcânî'nin şerhinde bu duruma rastlanılmaz. Ayrıca Cürcânî, Teftâzânî'den farklı olarak istişhâd için getirdiği ayetlerin, genellikle mana

¹⁵⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 72-78-80-101-104-112-113-114-123-125-128-135-141-147-175-180-199-202-207-209-219-221-224.

¹⁶⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 99-113-121-126-128.

¹⁶¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 191.

¹⁶² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 112.

¹⁶³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 78-101-104-135-175-180-202-219-224.

¹⁶⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 104-113-123-128-141-147-199.

¹⁶⁵ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 72-80-112-114-125-207-209.

¹⁶⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 221.

¹⁶⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 72-78.

¹⁶⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 202.

¹⁶⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 104.

¹⁷⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 80-113-123-147-199-204-224.

¹⁷¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 72-78-80-99-101-104-112-113-114-121-123-126-128-135-141-147-175-180-191-199-202-207-209-219-221-224.

¹⁷² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 204.

¹⁷³ Cürcânî - Ali el-Kâri, *Şerha'ş-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'Izzî*, 35-36-39-56-60-75-128-142-160-167-169-173-188-189-190-191-193.

yönüne işaret eder.¹⁷⁴ Mana dışında fiilin babı, çekimi, bu çekimlerde meydana gelen i'lâlleri ve sarf kurallarını temellendirmek için ayetlerden örnekler verir.¹⁷⁵ Yine Teftâzânî gibi ayetlerin tamamını vermek yerine meseleyi ilgilendiren kısmı vermekle yetinir.

4.4.2. Arap Şiiri ile İstîşhâd

İki şerhi Arap şiiri ile istîşhâd açısından incelediğimizde her iki şerhte de şiir ile istîşhâd görülmektedir. Teftâzânî şerhinde ayetle eş sayıda, toplam kırk yedi şiirle istîşhâdda bulunmuştur.¹⁷⁶ İstîşhâdda bulunduğu bu şiirlerden bazen bir kelime grubu¹⁷⁷ bazen şiirin bir mısrasını¹⁷⁸ verirken çoğunlukla şiir beytinin tamamını vermiştir.

Teftâzânî şerhinde istîşhâd olarak getirdiği bu şiir örneklerinde dokuz şiirin kime ait olduğunu açıkça zikreder. Bu şairler İmruülkays (ö. 540 dolayları), Zühêyr b. Ebî Sülmâ (Rebâ'a) (ö. 609 [?]), Ebû Zübeyd Harmele b. Münzir (ö. 62/681-82 [?]), Hufâf b. Nüdbe, Cerîr b. Atiyye (ö.110/728 [?])'dir. Ayrıca bir şiiri Asmâ'î'den¹⁷⁹(ö. 216/831), bir şiiri Kisâ'î'den¹⁸⁰ (ö. 189/805) rivayetle, bir başka şiiri de Ahfeş'in¹⁸¹ (ö. 215/830) okuduğunu söyleyerek aktarır. Diğer şiirler ise kime ait olduğu bildirilmeden "كقولہ، في قول الشاعر" gibi lafızlarla gelmiştir. İmruülkays, Zühêyr b. Ebî Sülmâ Câhiliyyûn, Hufâf b. Nüdbe muhadramûn, Cerîr b. Atiyye İslâmiyyûn tabakasından şairlerdir¹⁸². Teftâzânî'nin istîşhâd olarak getirdiği şiirler ise genellikle çekim ve i'lâller ile ilgilidir. Bunun dışında bir yerde tesniye lafzının müfret¹⁸³, bir yerde de cem lafzının tefhîm ifade etmek için müfret siga yerine¹⁸⁴ kullanılabileceğini söyleyerek mana yönüne dikkat çeker. Bu iki örnek dışında verdiği tüm şiirleri sarf kurallarında gelen değişiklikleri göstermek için kullanmıştır.

Gramer kurallarının belirlenmesi açısından en önemli kaynaklar arasında zikredilen Arap şiiri Seyyid Şerif Cürçânî'nin eserinde istîşhâd olarak sadece iki konuda kendine yer bulabilmiştir. Cürçânî'nin kaynak olarak verdiği bu iki şiirden birinin Zürrumme'ye (ö. 117/735) ait olduğu belirtilirken diğerinin kime ait olduğu belirtilmemektedir. Cürçânî

¹⁷⁴ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 35-36-56-60-128-188.

¹⁷⁵ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 39-75-142-160-167-169-173-189-190-191-193.

¹⁷⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 95-107-113-114-117-118-122-123-125-127-141-142-146-147-150-157-158-160-163-176-182-190-191-199-202-218-225-226-234-236.

¹⁷⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 176.

¹⁷⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 118-142-163-236.

¹⁷⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 176.

¹⁸⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 234.

¹⁸¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 141.

¹⁸² Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî, Tehânevî, *Keşşâfu Istîlâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dahrûc, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 1/1001; Muhammed b. Tayyîb el-Fâsî İbnû't-Tayyîb, *Tahrîrû'r-rivâye fi takrîri'l-Kifâye*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru'l-ulûm li't-tibâa' ve'n-neşr, 1983), 101; Kannevci, *Ebcü'dü'l-Ulûm*, 427; Şevki Dayf, *Târîhu Edebi'l-Arabî* (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1995), 3/121.

¹⁸³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 107.

¹⁸⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 117.

şerhinde yer verdiği bu iki şiiri beyit halinde vermiştir. Ayrıca delil olarak sunduğu şiirlerin anlamına değinmeden öncesinde bahsettiği mevzuya örnek göstermiştir.¹⁸⁵

4.4.3. Hadis ile İstîşhâd

Hadislerle istîşhâd açısından Teftâzânî ve Cürçânî'nin 'İzzî şerhlerine baktığımızda her iki müellifin de Arap şiiri ve Kurân-ı Kerim ayetlerine nazaran hadislerle daha az sayıda istîşhâdda bulunduğu dikkatleri çekmektedir. Teftâzânî diğer türlerde olduğu gibi hadiste de istîşhâd sayısı bakımından Cürçânî'den önde görünmektedir. Teftâzânî toplamda dört hadisle¹⁸⁶ istîşhâd ederken Cürçânî tek hadisle¹⁸⁷ istîşhâdda bulunmuştur.

4.5. Kaynakları

Yukarıda zikredildiği üzere her iki şârih eserlerinde gerek ayet-i kerîme, gerek Arap şiiri ve hadisten istîşhâdda bulunmuşlardır. Ancak bunun yanında eserlerinin pek çok yerinde belli bir kaideyi açıklarken birçok dil âliminin görüşlerine, eserlerine, dil ekollerine ve farklı lugatlara atıflarda bulunmuşlardır.

4.5.1. Teftâzânî Şerhi

Eserinde kırk yedi Arap şiiri, kırk yedi ayet ve dört hadisle istîşhâdda bulunan Teftâzânî, Halîl b. Ahmed, Sîbeveyh, Ahfeş ve Zemahşerî gibi pek çok önemli dilciden istifade etmiştir. Bazı yerlerde dil âliminin direkt adını verirken, bazı yerlerde tanındıkları lakapları veya eserlerinin ismini vermekle yetinmiştir. Örneğin Zemahşerî hem özel ismi hem "Cârullah" lakabıyla hem de kendisine ait iki önemli eser olan *el-Keşşâf* ve *el-Mufasssal* eserleri ile anılmıştır.¹⁸⁸ Ayrıca Ebû İbrâhîm el-Fârâbî (ö.350/961?), Cevherî (ö. 400/1009), Mutarrizî (ö. 610/1213), Sekkâkî ve İzzüddîn ez-Zencânî eserlerine nisbetle kaynak gösterilmiştir. Aşağıda dil âliminin ismi ve atıf yerleri zikredileceği üzere Teftâzânî, eserinde toplam yirmi dört âliminin görüşlerinden istifade etmiştir.

1. Ebû Amr b. 'Alâ (ö. 154/771): Bir yerde "قال أبو عمرو" lafzıyla bizzat adı zikredilerek görüşü dillendirilmiştir.¹⁸⁹
2. Halîl b. Ahmed (ö. 175/791): Önde gelen dil âlimlerinden olan Halîl b. Ahmed'in adı 'İzzî şerhinde farklı mevzularda geçmektedir. "حكى، قال، عند" lafızlarıyla ilgili konu hakkındaki görüşleri zikredilirken¹⁹⁰ bir yerde Teftâzânî, Halîl b. Ahmed'in

¹⁸⁵ Cürçânî- Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 52-188.

¹⁸⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 113-220-236.

¹⁸⁷ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürcanî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 78.

¹⁸⁸ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 130-135-163-180.

¹⁸⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 87.

¹⁹⁰ Ebu Abdurrahman el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *el-Âyn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Semîrî (Dâru Mektebetü'l-hilâl, ts.), 8/58; Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber Sîbeveyhi. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1988), 4/329; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1993) 12/344; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 84-138-175-210.

Sîbeveyhi'nin hilafına savunduğu görüşün doğru olduğundan bahseder.¹⁹¹ Bir yerde de arkadaşları arasında geçen soru ve kendisinin verdiği cevabı aktarır.¹⁹²

3. Sîbeveyhi (ö. 180/796): Teftâzânî'nin şerhinde on üç atıfla en çok istifade ettiği isimlerin başında gelen Sîbeveyhi, farklı konularda kaynak olarak gösterilmiştir.¹⁹³ Altı ayrı yerde “قال” lafzı ile Sîbeveyhi'ye ait sözlerden bahsederken¹⁹⁴ bir tanesinde¹⁹⁵ görüşünün tartışmaya açık olduğunu ifade eder. Bir mevzuda da “قبل” şeklinde verdiği görüşün Sîbeveyhi'nin de görüşü olduğunu ifade ederek bu görüşe katılmadığını belli eder.¹⁹⁶ Diğer yerlerde ise tercihe gitmez.¹⁹⁷ Eserde Sîbeveyhi'ye atıfta bulunduğu bir diğer lafız “عند”dir.¹⁹⁸ “عند” ile üç ayrı yerde görüşüne atıfta bulunurken bir mevzuda müellifin verdiği bilgiler üzerinden Ebû'l-Hasan el-Ahfeş'in görüşünü açıklayıp Sîbeveyhi'nin görüşünü destekler.¹⁹⁹ Bir yerde “ظاهر مذهب سيويه” ile görüşünü²⁰⁰, bir yerde öncesinde söylediği bilginin Sîbeveyhi'ye ait olduğunu açıklar.²⁰¹ Farklı bir yerde müellifin ibaresinde karışıklık olduğunu ve müellifin Sîbeveyhi'nin söylediği şeyi zikretmesi durumunda karmaşıklık ortadan kalkacağını söyleyerek Sîbeveyhi'ye katılır.²⁰² Bir konuda da İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) sözü içerisinde Sîbeveyhi'ye atıf yaparken²⁰³ bir diğer mevzuda kendi verdiği bilginin Sîbeveyhi tarafından da aktarıldığını söyleyerek görüşünü temellendirir.²⁰⁴ Bu atıfların tamamını da Sîbeveyhi'nin bizzat adını kullanarak yapar.

4. Yûnus b. Habîb (ö. 182/798): Adı üç farklı yerde zikredilen Yûnus b. Habîb'in sarf kaidelerine dair görüşlerine yer verilmiştir.²⁰⁵

5. Kisâî (ö. 189/805): İbnü's-Sikkî't'nin (ö. 244/858) sözü içerisinde zikri geçmektedir.²⁰⁶

¹⁹¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 223.

¹⁹² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/320; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 214.

¹⁹³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 84-91-118-125-175-181-182-210-211-222-223-239.

¹⁹⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 91-125-182-210-239.

¹⁹⁵ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 211. Teftâzânî'nin Sîbeveyhi'den nakille aktardığı bu bilgiye *el-Kitâb* eserinde ulaştık. Şârih burada Sîbeveyhi'nin eserindeki ifadesinin “استحى” fiilinden hazfedilen harfin lâmel fiil olabileceği vehmini uyandırdığını söyler. Ancak Sîbeveyhi'nin eserine baktığımızda ise “وَكذلك استحيث أسكروا” ibaresi yer almaktadır. Sîbeveyhi mevzuyu ifade ettiği ibareyle aslında hazfedilen harfin aynel fiil olduğu açıkça belli etmiştir. Teftâzânî'nin söylediği gibi Sîbeveyhi'nin ifadesi tartışmaya açık değildir. Aksine lâmel fiilin hazfedildiği vehmi barındırmamaktadır. bkz. Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/399.

¹⁹⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 222.

¹⁹⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/517-4/349-2/196-4/91; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 91-125-182-210-239.

¹⁹⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/329-348; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 84-175-181.

¹⁹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/348; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 181.

²⁰⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 118.

²⁰¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/376; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 222.

²⁰² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 181.

²⁰³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 223.

²⁰⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 210.

²⁰⁵ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 126-127-129.

²⁰⁶ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk İbnü's-Sikkî't, *İslâhu'l-mantık*, thk. Muhammed Mur'ib (Dâru İhyâu't-turâsi'l-

6. Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824 [?]): Ebû Ubeyde'nin bir yerde manayı destekler nitelikte “قال” ile başlayan ifadesi verilir.²⁰⁷ Ayrıca “حكى” ile görüşü zikredilirken başka bir yerde “روى” lafzı ile rivayet ettiği şiiire dikkat çekilir.²⁰⁸
7. Ferrâ (ö. 207/822): Zikri üç yerde geçen Ferrâ'nın bir yerde caiz gördüğü mevzu, diğer yerlerde ise görüşü nakledilir.²⁰⁹
8. Kutrub (ö. 210/825): Tam adı Ebû Alî Kutrub Muhammed b. el-Müstenîr b. Ahmed olan Kutrub'un bir yerde “حكى” lafzıyla görüşü aktarılmıştır.²¹⁰
9. Ahfeş (el-Evsat) (ö. 215/830): Müellifin görüşlerine başvurduğu diğer isim Ahfeş'tir. “قال، عند” lafızlarıyla görüşüne dikkat çekilirken²¹¹ bir yerde 'izzî metninde verilen bilgiden hareketle Sîbeveyhi'nin hilafına savunduğu görüş zikredilir. Teftâzânî burada Sîbeveyhi'nin görüşünü tercih ederek, Ahfeş'in görüşünün doğru olmadığını ifade eder.²¹²
10. Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830): “قال” lafzıyla Ebû Zeyd el-Ensârî'nin görüşü nakledilmekte ve bu görüşü Cevherî'nin *es-Sihâh* eseriyle desteklenmektedir.²¹³
11. Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkît (ö. 244/858): *İslâhu'l-Mantık* eserine atıfla adı zikredilerek görüşleri nakledilmiştir.²¹⁴
12. Ebu Osman el-Mâzinî (ö. 247/861): Şerhin bir yerinde Mâzinî'nin “قال” ile görüşü verilir. Teftâzânî, Mâzinî'nin bu görüşünde bir karışıklık olduğunu ifade ederek görüşünün problemlili bulur. Ardından bunun sebebi üzerine açıklamalarda bulunur.²¹⁵
13. Müberred (ö. 285/898): Şerhte Müberred'in Sîbeveyhi'den farklı düşündüğü bir mevzuya tercihe gidilmeden yer verilmiştir.²¹⁶
14. İshâk b. İbrâhîm el-Fârâbî (ö.350/961?): *Dîvânu'l-Edeb* adındaki eserinde “الطبيخ” kelimesinin Hicaz ehline göre “الطبخ” şeklinde kullanıldığına dair bilgi “قال” lafzıyla ve müellifin ismi zikredilmeden aktarılmaktadır.²¹⁷

'Arabî, 2002), 163; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 234.

²⁰⁷ Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzu'l-kur'ân*, thk. Muhammed Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1961), 2/46; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 78.

²⁰⁸ Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzu'l-kur'ân*, 2/28; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 141.

²⁰⁹ İbnü's-Sikkît, *İslâhu'l-mantık*, 163; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 114-197-234.

²¹⁰ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 99.

²¹¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 175-215.

²¹² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 181.

²¹³ İsmâil b. Hammâd Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l melâyîn, 1987), 2/563; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 176.

²¹⁴ İbnü's-Sikkît, *İslâhu'l-mantık*, 95-163-161; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 233-234-238.

²¹⁵ Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, 6/2324; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 210.

²¹⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 91.

²¹⁷ İshak b. İbrahim b. Hüseyin Ebû İbrahim el-Fârâbî, *Mu'cemu Dîvânu'l-edeb*, thk. Ahmet Muhtar Ömer (Kahire: Müessesetü Dâru's-şabi li'l-sahâfeti ve't-tibâati ve'n-neşr, 2003), 1/240; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-*

15. İbn Cinnâ (ö. 392/1002): Nâkıs fiilin ism-i fâili ile ilgili mevzuda İbn Cinnâ'nın görüşünü “قال” lafzıyla veren Teftâzânî, İbn Cinnâ'nın burada sehven bir hataya düşmüş olabileceğini söyler. Daha sonra bu zannı üzerine açıklamalar yapar.²¹⁸

16. İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009): Cevherî'nin şöhret sebebi olan *es-Sihâh* eseri Teftâzânî şerhinde yedi ayrı yerde zikredilmektedir. Genel olarak “قال في الصحاح” ifadesi ile Cevherî'nin görüşleri zikredilirken²¹⁹ bir yerde “هذا صريح في الصحاح” ifadesi ile anlatılan mevzunun *es-Sihâh*'ta geçtiği nakledilir.²²⁰

17. Zevzenî (ö. 486/1093): “قال” lafzı ile direkt görüşü verilen Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, Teftâzânî'nin şerhinde istifade ettiği isimlerdendir.²²¹

18. Zemahşerî (ö. 538/1144): Teftâzânî'nin Sîbeveyhi'den sonra en çok atıfta bulunduğu isim Zemahşerî'dir. Kimi yerde Zemahşerî şeklinde direkt adı ile atıf yapılırken kimi yerde Cârullah lakabı veya *el-Keşşâf* ve *el-Mufassal* adıyla meşhur iki eserine nispetle zikri geçmektedir.²²² Carullah lakabının zikredildiği yerlerin birinde Teftâzânî bir mevzuya dair açıkladığı ilâlleri onun da yaptığını ifade ederken bir yerde Zemahşerî'nin bir konuya hamlettiği şiirin nedeni açıklar.²²³

Zemahşerî, Teftâzânî şerhinin kimi yerlerinde meşhur eserlerine nispetle anılmıştır. *el-Keşşaf* eserine atıf yaptığı yerlerin birinde “ظاهر كلام الكشاف” ifadesi ile görüşünü açıklarken²²⁴ iki yerde *el-Keşşaf*'ın sahibinin de öncesinde zikredilen görüşü savduğunu söyler.²²⁵ Farklı bir yerde hem *el-Mufassal* hem de *el-Keşşaf* eserlerinde verdiği farklı bilgiyi zikrederek doğrusunun *el-Mufassal*'da geçen hali olduğunu ifade eder.²²⁶ Bir yerde Zemahşerî'nin bizzat adını kullanarak atıfta bulunurken beş farklı yerde *el-Mufassal* eserinin adı geçer. Genel olarak eserinde geçen sarf kaidelerine dair görüşlerinden bahsederken bir yerde kendisinin dikkat çektiği bir mevzunun Zemahşerî'nin eserinde de geçtiğini vurgular. Ancak Zemahşerî'nin bu görüşünü “قال” lafzı ile verdiği için bu görüşe katılmadığını

²¹⁸ İzzî, 236.

²¹⁹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 202.

²²⁰ Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, 3/978-3/1296-4/1680-5/1920-6/2542; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 72-96-141-143-160.

²²¹ Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, 6/2357; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 187.

²²² Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, (Beirut: Dâru İhyâu't-turâsi'l-'Arabî, 2002), 220; Eyyüb b. Mûsâ Ebu'l- Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş - Muhammed el-Mısrî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 624; Muahammed el-Hüseyinî Murtaşâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 2001, 4/94; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 84.

²²³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 130-112-163-135-175-179-180-199-202-207.

²²⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Mufassal*, thk. Ali Ebu Mulhim (Beirut: Mektebetü'l-hilâl, 1993), 493-509; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 130-163.

²²⁵ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, thk. Mustafa Hüseyin Ahmed (Kahire: Dâru'r-reyyân, 1987), 2/667; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 135.

²²⁶ Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 3/10-1/319; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 202-207.

²²⁷ Zemahşerî, *el-Mufassal*, 527; Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 2/312; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 180.

söyleyebiliriz.²²⁷ Zemahşerî'ye adı ile atıfta bulunduğu yerde ise “لن” edatının manası ile ilgili verdiği bilginin Zemahşerî'nin hilafına olduğunu ifade ederek mana yönüne dikkat çeker.²²⁸

19. Mutarriżî (ö. 610/1213): *el-Mugrib fi tertibi'l-Mu'rib* eserine atıfla adı zikredilen Mutarriżî'nin “قال” lafzıyla tahvil kelimesinin manasına değinilmiştir.²²⁹

20. Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn es-Sekkâkî (ö. 626/1228): Meşhur eseri *el-Miftâh*'a atıfla Teftâzânî'nin şerhinde istifade ettiği kişiler arasında yer alan Sekkâkî'nin bir yerde direkt görüşü verilir. Bir başka yerde Teftâzânî'nin bir meseleyle ilgili yaptığı araştırmada Sekkâkî'nin çoğunluğun görüşünde olduğu bildirilir.²³⁰

21. İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249): Teftâzânî, bir yerde Halîl b. Ahmed ve Sîbeveyhi arasındaki görüş farklılığına dair açıklamalarda bulunurken başka bir yerde “قال” lafzı ile İbnü'l-Hâcib'in görüşüne yer verir.²³¹ Şerhte zikredilen farklı bir konuda muhtemel soruya yer verilmiş ve bu soruya “أشار” lafzıyla İbnü'l-Hâcib üzerinden cevap üretilmiştir.²³² Ayrıca öncesinde açıklanan bir mevzuda İbnü'l-Hâcib'in “كذا ذكره” ifadesi ile aynı görüşte olduğu söylenir ve ardından bu görüşün tartışmaya açık olduğu belirtilir.²³³

22. Zencânî (ö. 660/1262): Muhatar sar metnin müellifi Zencânî'ye *Şerhu'l-hâdî* eseri ile atıf yapılmıştır. “قال المصنف” ifadesiyle görüşü nakledilmiştir.²³⁴

23. İbn Mâlik (ö. 672/1274): Yine “قال” lafzıyla İbn Mâlik'e ait ifadeler aktarılmaktadır.²³⁵

24. Kevâşî (ö. 680/1281): Teftâzânî şerh ettiği bir mevzuda insanların düşeceği olası zanna dikkat çekerken Kevâşî'nin de kendi tefsirinde bu zanna kapıldığını söyleyerek ilgili konu hakkındaki zannı ortadan kaldırmaya çalışır.²³⁶

²²⁷ Zemahşerî, *el-Mufassal*, 541; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 199.

²²⁸ Zemahşerî, *el-Mufassal*, 407; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 112.

²²⁹ Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsir b. Abdîseyyid b. Alî Mutarriżî, *el-Mugrib fi tertibi'l-Mu'rib* (Dâru'l-Kitâb'il-Arabîyye, ts.), 134; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 72.

²³⁰ Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. Nâim Zerzûr (Beirut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1987), 48-51; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 175-234.

²³¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 223-235.

²³² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 127.

²³³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 163.

²³⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 241.

²³⁵ Ebü Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi İbn Mâlik, *Teshîlü'l-Fevâ'id ve tekmilü'l-Makâsîd*, thk. Muhammed Kamil Bereket (Kahire: Dâru'l-kâtibil-arabî, 1967), 216; Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 132.

²³⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'Izzî*, 131.

Eserinde pek çok âlimden ve eserinden istifade eden Teftâzânî genel olarak kendi görüşünü desteklemek için görüşleri direkt aktarmış, manaya dikkat çekilen bir iki yer dışında²³⁷ sarf kaidelerine delil olması için âlimlerin ismini zikretmiştir.

4.5.2. Seyyid Şerif Cürçânî Şerhi

İki şiir, yirmi dört ayet ve bir hadisten istişhâdda bulunan Cürçânî de şerhinin farklı mevzularında dil âlimlerinden istifade etmiştir. Teftâzânî gibi eserinde bazen âlimlerin adını verirken bazen lakaplarını kullanmıştır. Nitekim eserinde Zemahşeri'ye Carullah lakabı ile yer verirken Halîl b. Ahmed, Sîbeveyhi, Yûnus ve Ahfeş'i isimleri ile zikretmiştir. Sayı olarak ise Teftâzânî'den daha az dil âliminin görüşüne yer vermiştir. Eserinde yer verdiği âlimleri ve atıf şekillerini şöyle zikredebiliriz;

1. Halîl b. Ahmed (ö. 175/791): Cürçânî'nin şerhinde atıfta bulunduğu isimlerden olan Halîl b. Ahmed'in bir yerde "ق" lafzıyla direkt görüşüne yer verilirken²³⁸ başka bir yerde Sîbeveyhi ile görüş farklılığına, bir başka yerde Sîbeveyhi ile fikir birliğine "عد" lafzıyla dikkat çekilir.²³⁹

2. Sîbeveyhi (ö. 180/796): Teftâzânî gibi eserinde en çok yer verdiği isimdir. Zikri adı ile geçmekte olup bir yerde cevaz verdiği mesele²⁴⁰, iki yerde "ذهب" lafzı ile savunduğu görüş verilmiştir.²⁴¹ Bunlardan birinde gerekçelerle Sîbeveyhi'nin görüşü tercih edilmiştir.²⁴² Eserde ele alınan bir konuda Halîl b. Ahmed ile görüş farklılığına dikkat çekilirken bir konuda aynı görüşte oldukları vurgulanır.²⁴³ Bir başka yerde ise Yûnus b. Habîb ile farklı görüşte oldukları dillendirilir.²⁴⁴

3. Yûnus b. Habîb (ö. 182/798): Bir yerde görüşü nakledilirken bir yerde de Sîbeveyhi'nin tersine görüş savunduğu bildirilmektedir.²⁴⁵

4. Ahfeş (el-Evsat) (ö. 215/830): "ذهب" lafzı ile Ahfeş'in savunduğu görüş verilmiş ardından, Ahfeş'in görüşü çerçevesinde oluşabilecek sorular cevaplanmıştır.²⁴⁶

²³⁷ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*, 72-78-91.

²³⁸ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 35.

²³⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/5; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 71-194.

²⁴⁰ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 35.

²⁴¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/476; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 83-142.

²⁴² Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 83.

²⁴³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/5; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 71-194.

²⁴⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/522-523; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 95.

²⁴⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/522-523; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 91-96.

²⁴⁶ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-İzzî*, 142.

5. Zemaşerî (ö. 538/1144): Cürçânî'nin eserinde görüşlerinden istifade ettiği Zemaşerî, bir yerde "قال جار الله في المنفصل" başka bir yerde "وأشار جار الله في المنفصل" ifadesiyle hem eseri hem lakabı ile zikredilirken²⁴⁷ bir konuda da verilen bilgilerin ardından Zemaşerî'nin de bu fikirde olduğu bizzat adı ile bildirilir.²⁴⁸

Cürçânî, Teftâzânî kadar olmasa da sarf kâidelerine delil olması açısından âlimlerden istifade etmiştir. Bir konudaki açıklamalarıyla Sibeveyhi'nin görüşünü tercih etmesi²⁴⁹, bir yerde de kendi görüşünü Zemaşerî ile desteklemesi dışında²⁵⁰ tercihe gitmeden âlimlerin görüşlerini zikretmiştir.

Her iki şârih eserlerinin farklı yerlerinde herhangi bir âlimi zikretmek yerine Basra Ekolü²⁵¹ ve Kûfe Ekolünün görüşlerine dikkat çekmiş,²⁵² bazen Basra ekolünün görüşlerini benimsediklerini açıklamalarıyla göstermişlerdir.²⁵³ Ara ara Beni Temim, Hicâz, Kureyş, Beni Sûleym, Tayy, Benî Âmir gibi farklı lugatlara²⁵⁴ ait kullanımlardan bahsetmişlerdir. Ayrıca bazı açıklamalarda "ومن العرب من يقول" "Araplardan şöyle diyen vardır"²⁵⁵, "فمذهب بعضهم" "bazılarının görüşü"²⁵⁶ gibi ifadelerle yer verirler. Teftâzânî ve Cürçânî'nin şerhlerinde atıfta bulunduğu âlimler yukarıda zikredildiği şekildedir. Bu isimlerden İshâk b. İbrâhîm el-Fârâbî²⁵⁷, İsmail b. Hammad el-Cevherî²⁵⁸, Zevzenî²⁵⁹ ve Mutarrizi²⁶⁰ dil ve lugat âlimidir. Kevâşî, müfessir ve kırâat âlimi²⁶¹ iken Zemaşerî, hem müfessir hem dil âlimidir.²⁶² Ebû Amr b. 'Alâ ise kırâat ve Basra Dil Ekolüne mensub dil âlimidir.²⁶³ Geriye kalan isimlerden

²⁴⁷ Zemaşerî, *el-Mufasssal*, 371-373; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 38-39.

²⁴⁸ Zemaşerî, *el-Mufasssal*, 343; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 68.

²⁴⁹ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 83.

²⁵⁰ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 39.

²⁵¹ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 73-104-120-143; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 10-11-12-15-78-79-83.

²⁵² Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 73-116-126-127-143; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 10-11-12-13-78-83-.

²⁵³ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 73-74; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 11.

²⁵⁴ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 80-105-112-147-149-157-164-182-197-198-209; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 130-149-186.

²⁵⁵ Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 155-156.

²⁵⁶ Teftâzânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, 130; Cürçânî - Ali el-Kâri, *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kârî Alâ Tasrîfi'l-'İzzî*, 110-178.

²⁵⁷ Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, 1/437-438; ez-Zirikî, *el-A'lâm*, 1/293-294.

²⁵⁸ Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, 1/446-447; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 4/497-498.

²⁵⁹ Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, 1/531; Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-mu'arrebbe* (Mısır: Matbâatu's-Serkîs, 2010), 2/981.

²⁶⁰ Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, 2/311; Leknevî, *et-Ta'likâtu's-seniyye*, 218-219.

²⁶¹ Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, 1/401.

²⁶² Muhammed Tantâvî, *Neşetü'n-nahv ve Târîhu eşheru'n-nuhât*, thk. Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İsmail (Mektebetü İhyâ-î turâsî'l-İslâmî, 2005), 167.

²⁶³ Ebû Saïd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-basriyyîn*, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî - Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (Mustafa el-Bâbî el-Hâlebî, 1966), 28-31; Süyûtî, *Bugyetu'l-*

Yûnus b. Habîb, Halîl b. Ahmed Basra Dil Ekolünün ilk temsilcilerinden olup Sîbeveyhi, Kutrub, Ahfeş,²⁶⁴ Ebû Zeyd el-Ensârî Basra'da nahiv çalışmalarını yürüten en önemli kişilerdir.²⁶⁵ Ebu Osman el-Mâzinî ve Müberred ise Basra Dil Ekolünün son dönem temsilcilerindendir.²⁶⁶ Ferrâ, Kisâî ve İbnü's-Sikkât, Kûfe Dil Ekolünün²⁶⁷ önemli temsilcilerinden iken İbn Mâlik en-Nahvî ise Endülüs Dil Ekolüne mensuptur.²⁶⁸ Teftâzânî'nin eserinde atıfta bulunduğu bir diğer dil âlimi olan İbnü'l-Hâcib de yaşadığı dönemde Basra ve Kûfe Ekollerinin arasındaki tartışmalar bittiği için eserlerinde iki ekolü bir araya getirmiştir.²⁶⁹ İbn Cinnî Basra ve Kûfe Dil Ekolünün görüşlerini harmanlayan Bağdat Dil Ekolüne mensup bir dil âlimidir.²⁷⁰ Sekkâkî ise *Miftâhu'l-'Ulûm* adında meşhur belâgat eserinin müellifidir.²⁷¹

Her iki eseri incelediğimizde Teftâzânî'nin şerhinde istishâdda olduğu gibi Cürçânî'den çok daha fazla farklı dil âlimlerinin görüşlerinden istifade ettiğini görmekteyiz.

Sonuç

İzzüddîn ez-Zencânî tarafından kaleme alınan ve müellifin şöhretini günümüze kadar devam ettiren eseri *Tasrîfu'l-'İzzî* üzerine pek çok şerh ve haşiye kaleme alınmıştır. Bu metnin en önemli şarihleri arasında Teftâzânî ve Seyyid Şerif Cürçânî de yer almaktadır. Bu iki önemli ismin telif ettikleri şerhleri mukayese ettiğimiz bu çalışmada tespit ettiğimiz hususlar şu şekilde zikredilebilir; Teftâzânî eserini telif etme sebebini açıkça ifade ederek muhtasar metinde kapalı kalan konuları açıklamak olduğunu belirtmiştir. Ancak Cürçânî kendisini bu eseri telif etmeye sevk eden nedeni herhangi bir yerde zikretmediği için eserin telif sebebi tam olarak bilinmemektedir. İki eserin adları ise kaynaklarda şerh edilen metne istinaden farklı isimlerle anılmıştır. Teftâzânî'nin eseri ayrıca adına nispetle *Sa'dîni* olarak bilinmektedir. Yaptığımız incelemelerde iki eserin farklı şerh türü ile şekillendiği sonucuna vardık. Buna göre Teftâzânî eserini memzûc tarzda ele alırken Cürçânî ise şerhini müellifin ibarelerinin “kâle, kavluhû” ifadeleriyle verilip şerh metninin “ekûlu” lafzıyla zikredildiği şerh türüne göre şekillendirmiştir. Her iki şârih, şerhlerini müellifin konularına paralel olarak ele almış ve hem kelime hem konu analizlerine değinerek mevzuları açıklamışlardır.

vu'ât fî tabakâti'l luğâviyyîn ve'n-nuhât, 2/231; Selami Bakırcı - Kenan Demiryak, *Arap Dili Grameri Tarihi* (Erzurum: Fenomen, 2019), 36-37.

²⁶⁴ es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-basriyyîn*, 39; Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-nahviyye* (Dâru'l-Maârif, ts.), 108.

²⁶⁵ Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-nahviyye*, 5-6; Bakırcı - Demiryak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, 42.

²⁶⁶ Bakırcı - Demiryak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, 43-45.

²⁶⁷ Muhammed Tantâvî, *Neşetü'n-nahv ve Târîhu eşheru'n-nuhât*, thk. Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İsmail (Mektebetü İhyâ'î turâsî'l-İslâmî, 2005), 37-39; Bakırcı - Demiryak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, 48-49.

²⁶⁸ Tantâvî, *Neşetü'n-nahv*, 207; Bakırcı - Demiryak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, 118.

²⁶⁹ Muhammed Tantâvî, *Neşetü'n-nahv ve Târîhu eşheru'n-nuhât*, 175; Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-nahviyye*, 343; Hulusi Kılıç, “İbnü'l-Hâcib”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 21/55-58.

²⁷⁰ Süyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l luğâviyyîn ve'n-nuhât*, 2/89; Bakırcı - Demiryak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, 89.

²⁷¹ Leknevî, *et-Ta'likâtu's-seniyye ale'l-Fevâ'idil-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, 231; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/222.

Üslûp olarak gözümüze çarpan diğer husus ise Teftâzânî'nin şerhinin farklı yerlerinde zikrettiği imalı sözleridir.

Her iki şerhi istişhâd yönünde incelediğimizde ise şu sonuçlara ulaştık; Teftâzânî, Seyyid Şerif Cürçânî'ye oranla daha fazla istişhâdda bulunmuştur. Bu oran kendini hem ayet hem hadis hem de şiirde göstermiştir. Cürçânî'den farklı olarak şaz kıraatle de istişhâdda bulunan Teftâzânî bunların şaz olduğunu farklı ifadelerle belirtmiştir. Cürçânî şiirden sadece iki şiir ile istişhâdda bulunurken Teftâzânî bu sayının çok ötesinde, kırk yedi şiirle istişhâdda bulunmuştur. Şerhlerde yer alan şiirlerin bazılarının kime ait olduğu açıkça belirtilirken bazı şiirlerin kime ait olduğuna değinilmez. Cürçânî istişhâdda bulunduğu iki şiiri de beyit halinde verirken Teftâzânî'nin ise şiirin beytinin tamamını verdiği yerler olmakla birlikte bazen sadece bir mısrasını veya şiirde geçen ilgili lafzı vermekle yetinmiştir. Hadisle istişhâd konusunda Cürçânî'nin sadece mütevatir hadisle istişhâd ettiği görülürken Teftâzânî'nin garîb hadisten de istişhâdda bulunduğu tespit edilmiştir. Her iki isim de eserlerinde istişhâd olarak getirdikleri ayet, hadis ve şiirin anlamına değinmeden onları öncesinde açıkladıkları mevzuya delil olarak sunmuşlardır. Ayrıca her iki eserde atıfta bulunulan âlim sayısı yine farklılık göstermektedir. Teftâzânî eserinden yirmi dört tane âlime atıfta bulunurken Cürçânî şerhinde beş farklı isimden bilgiler aktarmıştır. Her iki isim kimi zaman âlimin eserine nispetle atıf yaparken kimi zaman âlimin direkt ismini veya lakabını zikreder. Bunun yanı sıra kaynak olarak verdikleri görüşlerle ilgili kimi zaman tercihe gittikleri gibi kimi zaman da tercihe gitmeden direkt görüşleri vermişlerdir.

Tespit ettiğimiz tüm bu bilgilerden hareketle aslında iki eserin birbirini tamamladığını, ancak bununla beraber tek bir eseri okumanın da alanda bilgi sahibi olmak için yeterli olabileceğini söyleyebiliriz.

Kaynakça | References

- Abdülaziz b. İbrahim b. Kâsım. *ed-Delîlu ile mutûnü'l-ilmîyye*. Riyad: Dâru's-Samî'î li'n-neşri ve't-tevzi', 1. Basım, 2000.
- Afgânî, Sâ'id. *fi 'Usuli'n-nahvi*. Beyrut: el-Mektebetü'l-islâmî, 1987.
- Anonim. *el-Emsile (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012.
- Anonim. *Binâu'l-Efâl (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012.
- Anonim. *el-Maksûd (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012.
- Arslan, Hüseyin vd. *Emsile Şerhi*. İstanbul: İsar Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Aydın, Cemal Abdullah. Ali Tantavi'nin Arapça Eğitime Dair Görüşleri, *Şarkiyat Mecmuası*, 2009/2, sayı: 15, s. 31-47.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Ârifin esmâu'l-muellifin ve âsârü'l-musannifin*. Beyrut: Dâru İhyâu'turâsi'l-'Arabî, 1955.
- Bakırcı, Selami - Demiryak, Kenan. *Arap Dili Grameri Tarihi*. Erzurum: Fenomen, 2019.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat: (Beyân, Me'ânî, Bed' İlimleri): Arap Edebiyatı*. İstanbul: IFAV, 8. baskı, 2013.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Mustafa Çiçekler. thk. M.A. Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Can, Betül. "Osmanlı Medrese Müfredat Programlarında Arapçanın Yeri (XVII.-XVIII. Yüzyıl)". *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Öğretim ve Finans*. ed. Fuat Aydın. İstanbul: Mahya Yayınları, 1. Baskı, 2019.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh fi'l-lugati ve'l-ulûm*. thk. Nedim Maraşlı - Üsâme Maraşlı. y.y., B. y., ts.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luga ve şihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Cürçânî, Abdülkâhir. *el-Miftâh fi's-sarf*. thk. Ali Tefvîk el-Hamâd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Cürçânî, Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf - Ali el-Kâri, Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Şerha's-Şerif el-Cürçânî ve Molla Aliyyü'l-Kâri Alâ Tasrifü'l-İzzî*. Beyrut: Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 1. Baskı, 2017.
- Çelebi, Kâtib. *Keşû'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâu't-turâsi'l-'Arabî, 1941.
- Çelebi, Kâtib. *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*. thk. Mahmud Abdulkâdir el-Arnâût. İstanbul: Mektebetü İrcicâ, 2010.
- Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed. *Tabakâtu'l-Müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2012.
- Dede, Halis - Çıkar, Mehmet Şirin. "Ebû Osman el-Mâzînî ve Sarf ilmindeki Yeri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016), 54-64.
- Doğru, Meryem. *Şerif Cürçânî İle Teftâzânî'nin Şerhu Tasrifü'l-İzzî Adlı Eserlerinin Mukayesesi*.

- İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Durmuş, İsmail. "İstişâh". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hasan b. Abdullah Sehl b. Sâ'id. *Kitâbu's-Sinâ'ateyn el-Kitâbe ve's-Şi'r*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Mektebetü'l-'Unsîriyye, 1998.
- Ebû İbrahim el-Fârâbî, İshak b. İbrahim b. Hüseyin. *Mu'cemu Dîvânü'l-edeb*. thk. Ahmet Muhtar Ömer. Kahire: Müessesetü Dâru's-Şa'bi li'l-sahâfeti ve't-tibâati ve'n-neşr, 2003.
- Ebu'l- Bekâ el-Kefevî, Eyyüb b. Mûsâ. *el-Külliyât*. thk. Adnan Derviş - Muhammed el-Mısırî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Erman, Uğur. "Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitiminin Mahiyeti Üzerine". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/4 (2018), 1455-1472.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakup. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Mektebetü tahkîki't-türâs fî müessesetü'r-risâle. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle ti't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevî', 8.Baskı, 2005.
- Gümüş, Sadreddin. *Seyyid Şerîf Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1984.
- Gündüzöz, Soner. "Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine". On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/9 (1997), 283-300.
- Halîl b. Ahmed, Ebu Abdurrahman el-Ferâhîdî. *el-'Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Semîrâî. Beyrut: Dâru'l-mektebeti'l-hilâl, ts.
- Hazer, Dursun. "Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 274-293.
- Hindâvî, Hasan. *Menâhîcu's-sarfîyyîn*. Beyrut: Dâru'l-kalem, 1989.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Munsif fi şerhi't-tasrif li'l-Osmân el-Mâzinî*. Dâru İhyâi't-türâsî'l-kadîm, 1. Basım, 1954.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî. *Teshîlü'l-Fevâ'id ve tekmilü'l-Makâsîd*. thk. Muhammed Kamil Bereket. Kahire: Dâru'l-kâtibil-arabî, 1967.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru's-Sâdir, 3.Baskı, 1993.
- İbnu'l-İmâd, Abdulhayy b. Ahmed, el-'Akkaî el-Hanbelî. *Şezerâtu'z-zeheb fî ehbâri men zeheb*. thk. Mahmûd Arnavût. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1.Baskı, 1986.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn. *eş-Şâfiye fî ilmi't-tasrif*. thk. Salih Abdülazîm eş-Şâir. Kahire: Mektebetü'l-Âdab, 1.Basım 2010.
- İbnü's-Sikkî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. *İslâhu'l-mantık*. thk. Muhammed Mur'ib. Dâru İhyâu't-turâsî'l-'Arabî, 2002.
- İbnü't-Tayyîb, Muhammed b. Tayyîb el-Fâsî. *Tahrîrü'r-rivâye fî takrîri'l-Kifâye*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Dâru'l-ulûm li't-tibâa' ve'n-neşr, 1983.
- Kannevcî, Muhammed Siddîk Hasan Han. *Ebcüdü'l-Ulûm*. Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2002.
- Karabulut, Ali Rıza - Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemü Târîhu't-türâsî'l-islâmiyye fî mektebeti'l-*

- 'âlem. Kayseri: Dâru'l-akâbe, 2001.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-Müellifîn*. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 2010.
- Keylânî, Ebu'l Hasan Ali b. Hişâm. *Şerhu'l Keylânî li Tasrîfi'l-İzzî*. Lübnan: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 3. Baskı, 2017.
- Kılıç, Hulusi. "İbnü'l-Hâcib". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/55-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kılıç, Hulusi. "Sarf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/136-137. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kumbasar, H.Murat. "Taftâzânî (H.722-792/M.1322-1390)'nin Eserleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2006), 145-160.
- Leknevî, Ebu'l-Hesenât Muhammed b. Abdulhay. *et-Ta'likâtu's-seniyye ale'l-Fevâ'idil-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır: Matba'ati's-Sa'âde, 1.Baskı, 1906.
- Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Ubeyde. *Mecâzu'l-kur'ân*. thk. Muhammed Fuat Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1961.
- Muhammed Tantâvî. *Neşetü'n-nahv ve Târîhu eşheru'n-nuhât*. thk. Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İsmail. Mektebetü ihyâ-î turâsî'l-islâmî, 2005.
- Murtazâ ez-Zebîdî, Muahmmmed el-Hüseynî. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhîrî'l-Kâmûs*, 2001.
- Mutarrizî, Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî. *el-Mugrib fi tertîbi'l-Mu'rib*. Dâru'l-Kitâb'il-Arabîyye, ts.
- Olçun, Muhammed Mahmut. "Cürçanlı Üç Edîbin Klasik Arap Edebiyatına Katkıları". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (15 Haziran 2021), 48-68.
- Sancak, Yusuf. "Hadîsin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstîşâd ve Edebî Yönü Arap ve Edebiyatına Katkıları". *Ekev Akademi Dergisi* 24 (2005), 191-208.
- Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav'u'l-lâmî li ehli kârni't-têsi'*. 2 Cilt. Beyrut: Menşûrâtu Dâru Mektebetü'l-Hayât, 2010.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'Ulûm*. thk. Nâim Zerkûr. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 2.Baskı, 1987.
- Serkîs, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ. *Mu'cemü'l-matbû'âtî'l-'Arabîyye ve'l-mu'arrebbe*. Mısır: Matbâatu's-Serkîs, 2010.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1988.
- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân. *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-basriyyîn*. thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî - Muhammed Abdülmün'im Hafâcî. Mustafa el-Bâbî el-Hâlebî, 1966.
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebu Bekr Celâluddîn. *Bugyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l luğâviyyîn ve'n-nuhât*. thk. Muhammed İbrahim Ebu'l-Fadl. 2 Cilt. Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, 2010.
- Şensoy, Sedat. "Şerh". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/555-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Alî b. Muhammed b. Abdullah. *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.
- Şevki Dayf. *el-Medârisü'n-nahviyye*. Dâru'l-Maârif, ts.
- Şevki Dayf. *Târîhu Edebî'l-Arabî*. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1. Basım, 1995.
- Taşköprüzâde, Ebu'l Hayr İsamuddîn. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi ulemâ'i'd-Devleti'l-'Ossmâniyye*.

- Beyrut: Dâru'l-Kitâb'il-Arabî, 2010.
- Taşköprüzâde, İsmüddîn Ahmed b. Muslihüddîn. *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzu'âti'l-ulûm*. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmîyye, 1985.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Şerhu Tasrîfi'l-İzzî*. Cidde, Suudi Arabistan: Dar'ül Menhec, 5.Baskı, 2019.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî. *Keşşâfu Istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dahrûc. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Tekin, Mahmut. "Alî el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme Aldığı Şerhi". *Artuklu Akademi* 7/2 (2020), 337-362.
- Tekin, Mahmut. "'İzzî'ye Yapılan Şerhler Bağlamında Alî el-Eşnevî'nin 'İzzî Tekmilesi'". *Journal of History School* 51 (2021), 1377-1400.
- Teyfur, Mansur. "Bitlis Norşin Medresesinde Okutulan Arapça Ders Kitaplarının Tasnif ve Tahlili". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 3/2 (2021), 1-12.
- Tülü, Ali vd. *Bina Şerhi*. İstanbul: İsar Yayınları, 1.Basım, 2023.
- Yazar, Sadık. "İslam Düşünce Geleneğinde Metin Üretim Türleri", 2018.
- Yıldız, Musa. "Osmanlı Döneminde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları". Ankara, 2007
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Mufasssal*. thk. Ali Ebu Mulhim. Beyrut: Mektebetü'l-hilâl, 1993.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Tefsîru'l-Keşşâf*. thk. Mustafa Hüseyin Ahmed. Kahire: Dâru'r-reyyân, 3.Baskı, 1987.
- Zencânî, Ebü'l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdilvehhâb. *'İzzî (Mukayyed Sarf Cümlesi içerisinde)*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 3.Basım, 2012.
- Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 15. Basım, 2002.
- Hizânetü't-türâs-Fihris Mahtûtât*, 2010.